

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

14(23)

2014

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

MUZIEJUS: ŽINIOS IR ETNOGRAFIJA

Sudarytoja AUKSUOLĖ ČEPAITIENĖ

MUSEUM: KNOWLEDGE AND ETHNOGRAPHY

Edited by AUKSUOLĖ ČEPAITIENĖ

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Sutarties Nr. LIT 7-53

REDAKcinĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Neringa Klumbytė
Majamio universitetas, Ohajus

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKcinĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė (Auksuolė Čepaitienė, Vytis Čiubrinskas)</i>	5
<i>Foreword (Auksuolė Čepaitienė, Vytis Čiubrinskas)</i>	7

Straipsniai / Articles

Auksuolė Čepaitienė

Įvadas: muziejus, žinios ir etnografija	11
Introduction: Museum, Knowledge and Ethnography. Summary	33

Jonas Mardosa

Etnografija kraštotyros muziejuose: kai kurie istoriniai raiškos aspektai ir šiuolaikinės būklės refleksijos	35
Ethnography in Local Lore Museums: Some Historical Aspects of Expression and Reflections on the Contemporary Situation. Summary	64

Hubert Czachowski

Muziejus kaip kultūros laboratorija. Marijos Znamierowskos-Prüfferowos indėlis į etnografinę muziejinkystę	69
The Museum as a Laboratory of Culture. The Contribution of Maria Znamierowska-Prüfferowa to Ethnographic Museology. Summary	84

Eglė Rindzevičiūtė

Sovietiniai lietuviai, gintaras ir „naujieji baltai“: tautinės ir regioninės tapatybės Lietuvos muziejuose, 1940–2009	87
Soviet Lithuanians, Amber and the ‘New Balts’: National and Regional Identities in Lithuanian Museums, 1940–2009. Summary	112

Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė

Vizualinės etnografijos naratyvas: Pitt Rivers muziejaus atvejis	113
Narrative of Visual Ethnography: A Case Study of the Pitt Rivers Museum. Summary	133

Goda Palekaitė

Nesamas ir niekada nebuvęs: šiuolaikinės san erdvės nesuderinamumas Namibijoje	137
The Non-Existent that Never Was: The Inconsistency of Contemporary San-space in Namibia. Summary	158

Ainė Ramonaitė, Rytė Kukulskytė

Etnokultūrinis judėjimas sovietmečiu: nematoma alternatyva sistemai?	161
The Ethno-cultural Movement in Soviet Lithuania: Invisible Alternative to the Regime? Summary	179

Diskusijos / Discussions

Vida Savoniakaitė

Autentiškumo prasmės: apie kultūros paveldą ir nacionalumą	183
Concepts of Authenticity: Toward Cultural Heritage and Nationalism.	
Summary	196

Taikomieji darbai / Applied Projects

Janina Samulionytė, Sigita Žukauskaitė

Lietuvos liaudies buities muziejaus paroda „Lietuvių duona. Su savo kepalėliu visur stalą rasi“	199
The Exhibition of the Lithuanian Folk Museum ‘Lithuanian Bread. With Your Loaf You Will Find a Table Everywhere’. Summary	217

Inga Levickaitė-Vaškevičienė

Muziejinių vertybių skaitmeninimas Lietuvos liaudies buities muziejuje: naujos sklaidos galimybės	219
The Digitization of Museum Holdings at Lithuania’s Folk Museum: The Possibilities of a New Dissemination. Summary	233

Interviu / Interview

Pokalbis su Oksfordo universiteto vizualinės antropologijos profesoriumi Marcusu Banksu (<i>Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė</i>)	235
---	-----

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Ida Harboe Knudsen. New Lithuania in Old Hands: Effects and Outcomes of EUropeanization in Rural Lithuania (<i>Kristina Šliavaitė</i>)	247
Andželika Bylaitė-Žakaitienė. Lietuvių etiketas ir bendravimo kultūra XX amžiuje (<i>Rasa Paukštytė-Šaknienė</i>)	251
Jūratė Vyliūtė, Gaila Kirdienė. Lietuviai ir muzika Sibire (<i>Austė Nakienė</i>) ...	256
Anete Karlsonė. Dziesmu svėtki un tautiskā tēpa attīstība Latvijā 19.gadsimta beigās un 20.gadsimtā (<i>Irma Šidiškienė</i>)	258

Konferencijos / Conferences

SIEF penkiasdešimtmečio jubiliejaus simpoziumas Amsterdame (<i>Vytautas Tumėnas</i>)	263
RAI konferencija Britų muziejuje Londone: antropologija ir fotografija (<i>Goda Palekaitė</i>)	266

Sukaktys / Anniversaries

Etnologei Irenai Aušrelei Čepienei – 80 (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	269
Lietuvos gyvenviečių ir sodybų tyrinėtoji Izidoriui Butkevičiui – 90 (<i>Irena Regina Merkienė</i>)	271

In Memoriam

Vitalis Morkūnas (1929–2014) (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	275
---	-----

Etnografija kraštotyros muziejuose: kai kurie istoriniai raiškos aspektai ir šiuolaikinės būklės refleksijos

Jonas Mardosa

Straipsnyje iš istorinės perspektyvos nagrinėjamos Lietuvos kraštotyros muziejų etnografinės ekspozicijos. Remiantis prieškario muziejų steigimo teorinėmis prielaidomis ir praktika, prieinama prie etnografijos padėties šiuolaikinių kraštotyros muziejų ekspozicijų struktūroje analizės. Konkrečių muziejų veiklos ir ekspozicijų tyrimo pavyzdžiais atskleidžiamas XX a. 3–4 dešimtmečiais muziejuose vykęs etnografinio pobūdžio eksponatų rinkimas bei demonstravimas. Aptariamos etnografijos pateikimo kraštotyros muziejuose sovietmečiu tendencijos ir struktūrinės ekspozicijų pertvarkos. Prasidėjusių XX a. pabaigoje permainų pasekmė yra etnografinių ekspozicijų nykimas arba akcentų jose kaita. Todėl straipsnio išvadoje konstatuojama, kad siekiai pereiti prie naujų muziejų veiklos formų mažina etnografijos vietą ekspozicijose, dėl ko kraštotyros muziejai praranda krašto kultūros reprezentanto funkcijas.

Dr. Jonas Mardosa, Lietuvos edukologijos universitetas, Istorijos fakultetas, Baltų proistorės katedra, Ševočenkos g. 31, LT-03111, el paštas: j.mardosa@gmail.com

Kraštotyros ir kraštotyros muziejų ryšys tiesioginis, tačiau ilgainiui jis kinta. Europoje kraštotyros pradžia – XVIII a. antra pusė, o 1906 m. tokiu pavadinimu Lenkijoje atsirado kraštotyryninkus telkianti draugija, kuri orientavosi į regionų ir regioninių muziejų kūrimą (Krajoznawstwo 2003: 524). Etnologas Antanas Mažiulis kraštotyra apibūdino kaip „žinių visumą apie atskirą kraštą arba jo dalį“ ir, jo teigimu, neturintis nusistovėjusios reikšmės žodis Lietuvoje kalbininko, pedagogo bei tautosakininko Antano Vireliūno pradėtas vartoti maždaug 1919 m. (Mažiulis 1958: 12). Tačiau ir praėjus keliems dešimtmečiams kraštotyros apibrėžimas nedaug pasikeitė. Tiesa, daugiau akcentuojamos visuomenės pastangos, ir kraštotyra šiuolaikiškai suprantama kaip „Išsamus ar teminis šalies, regiono ar gyvenvietės tyrimas visuomenės jėgomis“ (Kraštotyra 2006: 722). Toks požiūris nėra visiškai tikslus, nes nuo pat pirmųjų kraštotyros

draugijų steigimo iniciatoriais buvo politiniai ir kultūros veikėjai, praktinę veiklą grindę visuomenės išitraukimu į įvairiapusių krašto tyrimo darbą. Akivaizdu, kad kraštotyros formų įvairovė socialiai prasminga tampa per žmonių santykių su paveldu, per siekį, kad jį suprastų ir įvertintų pačios visuomenės nariai. Todėl kraštotyros judėjimas yra struktūruotas arba grindžiamas veikla asmenybių, kurios laisvalaikį skiria krašto pažinimui ir populiarinimui. Antai nuo Kėdainių apskrities viršininko Vlodo Rozmano iniciatyvos prasidėjo pirmojo Lietuvoje Kėdainių krašto muziejaus istorija 1920 m. (Keršytė 2003: 135)¹. Tokia švietėjiška asmenybių veikla nebuvo nauja tendencija, nes aptardama ir apibendrinama Dionizo Poškos įkurto muziejaus formą bei turinį Nastazija Keršytė jį įvardija kaip kraštotyros muziejaus pirmtaką (Keršytė 2003: 32–33). Kartu patriotiškai ir kultūriškai angažuotos inteligentijos atstovai ir visuomenės veikėjai XX a. 3 dešimtmečio pradžioje būrėsi į kraštotyros draugijas, kurių tikslas, pasak to meto kraštotyrinės literatūros, – steigti provincijoje muziejus.

Pirmoji kraštotyros draugija, nepalikusi ryškesnių veiklos rezultatų, buvo 1923 02 23–1930 m. veikusi Lietuvos studentų draugija, subūrusi keliasdešimt studentų. Kita vertus, Pelikšas Bugailiškis kraštotyros ištakų randa Lietuvių mokslo draugijoje (Bugailiškis 1936: 58)². Mokyklose steigėsi senovės mėgėjų būreliai, o besidomintys tautos praeitimi inteligentai, visuomenininkai ėmėsi domėtis atskirų Lietuvos regionų kultūra. Akivaizdus šių žmonių siekis tobulėti patiems ir kartu šviesti visuomenę per draugijas bei kuriamus kraštotyros muziejus, kurie tapo pagrindiniu jų veiklos tikslu. XX a. 3–4 dešimtmečiais Lietuvoje veikė 15 kraštotyros draugijų, kurių pastangomis buvo įkurta dauguma sovietmečiu tapusių valstybiniais kraštotyros muziejų (Račkauskas 1978: 85). 1935 m. veikė 15 viešųjų visuomeninių muziejų, iš kurių 8 priklausė kraštotyros draugijoms, 6 – savivaldybėms ir 1 – Šaulių sąjungai (Keršytė 2003: 131). Taigi kraštotyros muziejai kūrėsi įvairiu pagrindu, tačiau ir neglobojami kraštotyros draugijų muziejai buvo tiesiogiai susiję su kraštotyros sąjūdžiu³. Mat dalis draugijų apčiuopiamesnio intelektualinio įdirbio nepaliko (išskyrus Šiaulių Kraštotyros draugiją, 1933–1944 m. leidusią žurnalą „Gimtasai kraštas“), netapo masiniais sambūriais. Tačiau draugijų nariai neišvengiamai patyrė krašto pažinimo jausmą, o įkurti muziejai ilgainiui įsitvirtino miestų, kraštų ir visos Lietuvos kultūros panoramoje.

¹ Kitur nurodoma, kad 1922 m. ir jo direktoriumi tapo įkūrėjas – Kėdainių apskrities valdybos pirmininkas Vladas Rybelis (Nekrašienė 2014; Касперавичюс 1973: 85–115).

² Nors jau 1920 m. Panevėžio gimnazijoje veikė „gamtos tyrinėjimo ir folkloro draugija“, būta jų ir kitose mokyklose. 1922 04 01 Končius Dotnuvoje subūrė „Gimtajam kraštui tyrinėti ratelį“ (Mažiulis 1958: 13). Taigi galima tikslinti teiginį ir kraštotyros organizuotą judėjimą sieti ne su studentiška, bet su mokykline aplinka.

³ Antai, Šiaulių „Aušros“ muziejus, įkurtas 1923 m. apskrities savivaldybės, 1929 m. pradžioje buvo perimtas Šiaulių kraštotyros draugijos (Bugailiškis 1937: 164).

Žymiausias prieškario kraštotyros, muziejininkystės ideologas P. Bugailiškis svarbiausia kraštotyros muziejaus struktūros sritimi laiko etnografiją ir ją klasifikuoja į aštuonias temas (Bugailiškis 1935: 385). Todėl straipsnyje iš istorinės perspektyvos nagrinėsime kraštotyrininkų pastangas kurti muziejus, kaupti etnografinius rinkinius bei juos eksponuoti ir pamažu pereisime prie šiuolaikinės etnografinių ekspozicijų būklės. Todėl straipsnio *objektas* – etnografija kraštotyros muziejuose. *Tikslas* – remiantis prieškario kraštotyros muziejų kūrimo teorinėmis prielaidomis ir praktika išanalizuoti etnografijos būklę ir pristatymą Lietuvos kraštotyros muziejuose nuo XX a. 3 dešimtmečio iki dabar. Sieksime panagrinėti kraštotyros muziejų kūrimo teorines ištakas ir praktines tendencijas XX a. 3–4 dešimtmečiais, o pasiremdami keleto kraštotyros muziejų, ištakomis siekiančių prieškario metus, pavyzdžiu, pabandysime aptarti etnografijos pristatymo juose tendencijas iš laiko perspektyvos, be to, pabandysime atskleisti liaudies architektūros ir buties muziejų kūrimo Lietuvoje istorijos bruožus ir Rokiškio bei Telšių muziejuose veikiančių liaudies architektūros ir buties skyrių etnografinį turinį. Analizei pasirenkame skirtinguose Lietuvos regionuose esančius ir ištakomis nepriklausomas Lietuvos laikotarpį siekiančius Alytaus, Biržų, Panevėžio, Rokiškio ir Telšių muziejus. Telšių ir Rokiškio muziejų pasirinkimą lėmė juose esantys liaudies architektūros ir buties skyriai/muziejai. Tekste prisilaikysime chronologinio medžiagos dėstymo principo, kuris tiriamo objekto požiūriu yra parankus jos analizei.

Literatūros nagrinėjimais klausimais trūksta. Išsamiausias kraštotyros muziejų kūrimo ir raidos vaizdas atsiskleidžia Nastazijos Keršytės monografijoje *Lietuvos muziejai iki 1940 metų: Lietuvos muziejų raida XVI a. – XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje* (Keršytė 2003: 131–159). Nors autorės tikslas – nušviesti muziejininkystės Lietuvoje raidą nuo XVI a., daugiausia dėmesio skirta nepriklausomos valstybės laikotarpiui, kai susiformavo ir šiandien esančio muziejų tinklo pagrindas. Šiame kontekste nagrinėjami ir kraštotyros muziejai. Ir nors etnografija, kaip speciali muziejinė sritis, nėra tyrimo tikslas, pati kraštotyros muziejų esmė skatino autorę atskleisti ir jų ekspozicijų formavimo būdus bei realią būklę. Tekstą vaizdžiai papildė monografijoje esančios iliustracijos. Taip pat reikia pažymėti gausius autorės straipsnius muziejininkystės tema mokslinėje spaudoje. Tačiau pagrindinis šaltinis tarpukario kraštotyrai ir muziejininkystei pažinti yra Šiaulių kraštotyros draugijos leistas žurnalas „Gimtasai kraštas“, kuris atsirado, kaip pirmajame numeryje rašoma, Lietuvos muziejininkų ir kraštotyrininkų 1933 06 10–11 suvažiavimo sprendimu. Trečiasis sprendimo punktas teigia, kad žurnalas siekiama „padėti kraštotyros ir muziejų darbuotojams planingai ir organizuotai veikti savo darbo srity, plečiant jo uždavinius ir tobulinant jo techniką“ (Mūsų... 1934: 2). Be konkrečių muziejų veiklos krypčių ir rezultatų aptarimo, nemažai dėmesio skiriama muziejininkų teoriniam ir praktiniam parengimui

(ypač pirmųjų leidimo metų numeriuose). Išsami žurnalo muziejinės tematikos publikacijų panorama išryškėja Vacio Milius sudarytoje „Gimtojo krašto“ bibliografijoje (Milius 1996), kurioje antras skyrelis (66–101 pozicijos) skirtas muziejinkystei, muziejams ir parodoms. Be to, pirmame skyrelyje (1–65 pozicija) suregistruotos kraštotyros gyvenimui skirtos publikacijos, kurios (pvz., „Kronika“) atverčia, be kitų temų, ir konkrečius muziejų gyvenimo puslapius. Žurnale bendriems muziejinkystės klausimams buvo skirti Pauliaus Galaunės, turbūt vienintelio profesionaliai pasirengusio muziejinko darbui autoriaus, straipsniai. Dalį jų, kaip ir kituose leidiniuose skelbtus, galime rasti sovietmečiu išleistoje knygoje (Galaunė 1970a). Ypač muziejinkystei reikšmingi P. Bugailiško straipsniai. Būdamas kraštotyrininkas, jis pirmiausia rašė šia tema ir šiame kontekste gilinosi į įvairius kraštotyros muziejų gyvavimo klausimus. Dalis jų perspausdinta jo straipsnių rinkinyje (Bugailiškis 1994). Pažymėtini žurnale skelbti K. Dambrausko, A. Mažiulio, J. Lingio ir kitų autorių straipsniai.

Sovietmečiu praktiniai muziejinkystės klausimai aptarinėti mokslinėse konferencijose ir ypač rajoninėje periodinėje spaudoje, kurioje dažniausiai nušviečiama muziejų veikla, bet ne muziejinkystės problemos. Nuo 1966 m. pradėtas leisti serijinis leidinys „Muziejai ir paminklai“ (*Muziejai...* 1966, 1970, 1979–1991) nebuvo dėmesingas kraštotyrinei muziejinkystei. Trumpai muziejų būklė apžvelgiama keliose Juliaus Kasperavičiaus knygelėse lietuvių (Kasperavičius 1968; Kasperavičius 1977) ir rusų kalbomis (Касперавичюс 1973). Liaudies buities muziejaus kūrimo idėjų gimimą ir įgyvendinimą tarpukariu bei 6–7 dešimtmečiais, kaip ir Rokiškio bei Telšių kraštotyros muziejų buities skyrių steigimą, nagrinėjo Klemensas Čerbulėnas (Čerbulėnas 1975: 12–44; Чербуленас 1976: 116–126). Pažymėtinos muziejinko Vito Valatkos publikacijos spaudoje, vėliau patekusios į straipsnių rinktinę (Valatka 2006a), jo parašytas leidinėlis apie Telšių kraštotyros muziejų (Valatka 1971). Apie sovietinę kraštotyrinę muziejinkystę yra rašęs Kazimieras Račkauskas (Račkauskas 1987: 71–98). Po nepriklausomybės atkūrimo apie kraštotyros muziejus (kai kurie jų pervadinti krašto muziejais) pradėjo nemažai rašyti jų darbuotojai, kurių publikacijoms apžvelgti reikėtų specialaus tyrimo. Atsirado mokslinių publikacijų, kraštotyros muziejų darbuotojai nuo XXI a. pradžios informaciją telkia muziejų internetiniuose tinklalapiuose. Leidžiami katalogai, teminiai leidiniai. Tačiau apie realią etnografijos būklę muziejuose galima kalbėti aplankius muziejus ir susipažinus su ekspozicijų struktūra ir turiniu. Tokių straipsnio autoriaus vizitų (vykusių 2014 m. vasarą) rezultatai yra tapę šiuolaikinės etnografijos būklės kraštotyros/krašto muziejuose analizės pagrindu. Muziejuose buvo stengiamasi į ekspozicijas žvelgti lankytojo akimis ir įsivaizduoti, kaip šiam suteikiama galimybė pažinti krašto etnografiją (liaudies kultūrą) ir kokios yra galimybės ją suvokti.

Kraštotyros muziejų kūrimo teoriniai ir praktiniai pagrindai

Etnografija mokslinėje ir kraštotyrinėje praktikoje turi istorines šaknis. Lietuvių mokslo draugijos steigimo tiksluose, sprendžiant pagal pirmosios programos pirmojo paragrafo pirmąjį punktą, buvo akcentuojami lietuvių antropologijos ir etnografijos tyrinėjimai (*Lietuvių...* 1907: 3). Tematika pagilinama (nors daugiau suvokta kaip tautosakos tyrimai) XX a. pradžios spaudoje, Jono Basanavičiaus straipsniuose dėl draugijos veiklos kryptių ir diskusijų šia tema bei jo kalboje, pasakytoje pradedant Draugijos steigiamąjį susirinkimą (Basanavičius 1970a: 718–720; Basanavičius 1970c: 726–731). Dar gyvendamas Bulgarijoje J. Basanavičius 1901 m. kėlė klausimą dėl etnografinės draugijos sukūrimo ir įdėtoje tokios draugijos programoje septynis punktus skyrė etnografinių žinių rinkimui (Basanavičius 1970b: 715–717). Neatsitiktinai P. Bugailiškis kraštotyros draugijos ištakas suranda Lietuvių mokslo draugijos veikloje (Bugailiškis 1936: 58).

Kurdamas Šiaulių kraštotyros draugiją, P. Bugailiškis, kaip matyti iš Antano Stravinsko paskelbtos jo programinės kalbos, kraštotyrinį darbą klasifikavo į septynis skyrius/sritis: „žemės istorija ir geologija; klimatas; flora ir fauna; etnografija; darbas įvairiuose jo pavidaluose; visuomeninė santvarka (sociologija); istorija.“ Pasak autoriaus, etnografija aprėpia kalbą ir folklorą, o „darbas įvairiuose jo pavidaluose“ apimtų ir amatus bei smulkiają tautodailę. Tad etnografinėi tematikai kraštotyroje skiriama svarbi vieta, o rezultatus numatyta pateikti visuomenei per archyvą ir Šiaulių apskrities savivaldybės „Aušros“ muziejų (Stravinskas 1993: 166)⁴. Iš esmės tokią kryptį matome kuriant muziejus, kai iš karto buvo pasukta interdiscipliniškumo linkme. Ši lietuviška realybė turi savitumų palyginti su Vakarų Europa, kur po Pirmojo pasaulinio karo vyko muziejų diferenciacija (Keršytė 1991: 20). O kraštotyros muziejai „buvo ir yra vaizdais kuriama lokali monografija, jos standartinės schemas ribos: žemė–žmogus arba gamta–istorija“ (Keršytė 2003: 141). Toks kraštotyros muziejų sampratos diskursas siekia muziejinkystės ištakas Lietuvoje XIX a. Kita vertus, realų muziejų tinklo formavimą stimuliavo Lietuvos valstybės pastangos. N. Keršytė kraštotyros muziejų steigimo pradmenis sieja su 1919 m. išleistu Savivaldos įstatymu, kuriame, be kitų dalykų, būta nurodymų savivaldybėms rūpintis kultūros įstaigomis ir organizacijomis, o mokyklos kraštotyrą ir ekskursijas taikė kaip kultūrinės pedagogikos (populiarios Vokietijoje) principus (Keršytė 2003: 132). Tad nors pirmuoju muziejumi Lietuvoje XX a. tapo Zoologijos ir geologijos, įkurtas 1919 m., netrukus ėmė dygti provincijos muziejai, kurių steigėjais tapo miestų savivaldybės bei įvairios draugijos (Spudas 1936: 560–561). Antai Panevėžyje

⁴ Neabejotinai prieškariniu įdirbiu rėmėsi ir sovietinė kraštotyra. Pasak K. Račkausko, egzistavo keturios kryptys: istorijos kraštotyra; etnografijos kraštotyra; kalbos, tautosakos ir literatūros kraštotyra; gamtos ir geografijos bei ekonomikos kraštotyra (Račkauskas 1987: 71–98).

dar 1919 m. iš Valstybinės gimnazijos mokytojų ir mokinių sudaryta Gimtajam kraštui tirti kuopelė rinko istorijos, etnografijos, gamtos daiktus bei tautosaką (Šlekys 1934b: 57; Keršytė 2003: 136)⁵. 1931 01 24 Telšiuose susibūrė Žemaičių senovės mėgėjų draugija „Alka“, apėmusi Kretingos, Raseinių, Tauragės ir Telšių apskritis, įkūrusi Žemaičių „Alkos“ muziejų (Spudytė 2013: 65). Neturėdamas tikslo apžvelgti visų kraštotyros draugijų veiklos aplinkybių, paminėsiu, kad pagrindinė draugijų ir muziejų veiklos tendencija Lietuvos provincijos miestuose buvo visuomeninės ir individualios iniciatyvos kurti muziejus, kurie orientavosi į regioninę daugiafunkcinę raidos perspektyvą. Tiesa, etnografinė kryptis juose ne visada atskirai deklaruojama arba netgi jungiama su kitais skyriais. Tokia kryptis, galimas dalykas, iš pradžių perimta iš valstybinių muziejų struktūros kūrimo vizijų, kuriose eita plataus istorinio laikotarpio ir daugelį temų apimančios muziejų sandaros link⁶.

Neatsitiktinai iš muziejų ekspozicijų aprašymų matome išskiriamus liaudies meno, archeologijos skyrius, o kartais juose specialiai pažymimi įdomesni etnografiniai eksponatai. Antai aprašant Telšių „Alkos“ muziejų paminimi liaudies apdarai, ant dviejų manekenių eksponuojami senoviniai liaudies rūbai (Dambrauskas 1936b: 563)⁷. Toks nedeklaratyvus etnografijos pristatymas yra gana įdomus, nes iš „Gimtojo krašto“ publikacijų galima spręsti apie kraštotyrininkų ir muziejininkų pastangas kaupti etnografines kolekcijas. Neatsitiktinai Telšių „Alkos“ muziejus pagal veiklos turinį galiausiai netgi vadintas etnografiniu, o 1939 m. panašiai įvardinti Šiaulių „Aušros“, Alytaus „Dzūkų“, Panevėžio, Rokiškio ir kiti muziejai (Keršytė 2003: 143). Etnografinių eksponatų gausa nebuvo atsitiktinė, nes programiniame III muziejų ir kraštotyros draugijų atstovų suvažiavimo pranešime P. Bugailiškis pabrėžė etnografinių rinkinių muziejuose prioritetą (Bugailiškis 1935: 386).

⁵ A. Mažiulis pirmąją kraštotyros draugiją Panevėžyje randa 1924 m., kai buvo sujungti mokykliniai kraštotyros būreliai, kurių pirmas žinomas nuo 1920 m. (Mažiulis 1958: 14).

⁶ 1924 m. P. Galaunė, svarstant Čiurlionio galerijos viziją, iš pradžių etnografiją išivaizdavo kaip bendrą „buities, istorijos ir numizmatikos“ skyrių (Galaunė 1970b: 242). Akivaizdu, kad etnografija patenka į buities sąvoką. Tačiau netrukus išskyrė bendrą „buities istorijos ir liaudies meno“ skyrių, o Valstybės muziejuje tarp aštuonių numatė ir „etnografijos ir liaudies dailės“ skyrių (Galaunė 1970c: 235–238). Taigi nors bendros nuomonės dėl etnografijos nebuvo, kadangi tarp skyrių būta archeologijos bei numizmatikos, matome panašumą į 1855 m. įkurto Senienų muziejaus Vilniuje struktūrą, kai įkurti archeologijos, numizmatikos, etnografijos skyriai, o tendencija atitiko XIX a. daugelyje Europos kraštų kuriamų Tautos muziejų ekspozicijų sandarą ir tikslus „atspindėti tautos istoriją, meną, liaudies kultūrą, etnografiją, folklorą“ (Keršytė 1991: 19).

⁷ Tačiau esami duomenys leidžia manyti, kad moksliniu pagrindu išsamesni etnografiniai rinkiniai buvo kaupiami tuo metu Lenkijos okupuotame Vilniuje, Stepono Batoro universiteto etnografijos muziejuje, įkurtame 1925 m. C. Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowos (Znamierowska-Prüfer 1941: 153–157).

Kraštotyrimų patriotinį judėjimą ir muziejų rinkinių sudarymo etnografinę kryptį skatino žemės ūkio pertvarkymai Lietuvoje, toliau pažengusių muziejūninkystės ir krašto pažinimo srityse kaimynų įtaka bei daugelis kitų priežasčių, kurios skatino gilintis į tautos praeitį, ugdyti tautines visuomenės aspiracijas. Domėjimąsi etnografija žadino po Pirmojo pasaulinio karo vykęs spartus ir galutinis materialios liaudies kultūros nykimas. Todėl bet kokio masto eksponatų rinkimas buvo didelis žingsnis kultūrinio paveldo pažinimo ir išsaugojimo kelyje. Kas kita, kad kliuviniai šio žingsnio sėkmei iškilo visuomenės sąmonėje. Muziejūninkų ir kraštotyriminkų suvažiavimo memorandume Švietimo ministrui pabrėžiama, jog kraštotyriminkai daug nuveikė paveldo apsaugos srityje, bet šalia kitų jo naikavimo atvejų minima, kad „laužoma, deginama etnografijos vertingi padarai“ (Memorandumas... 1935: 399). Pasak A. Mažiulio, XX a. 3 dešimtmetyje besikuriantys muziejai, kaip ir pats kraštotyriminis darbas, turėjo nemažai problemų net ir dėl išsilavinusios visuomenės neigiamo požiūrio į tokią veiklą. Autoriaus nuomone, inteligentai nesupranta etnografinių senienų reikšmės, todėl net tėvų saugomos senienos sudeginamos, taip pat konstatuojama, kad įvairios senienos išvežamos į užsienį. Galiausiai, pasak neįvardinto muziejaus darbuotojo, etnografijos maža dėl to, kad „kas iš jos, mes rūpinamės veik archeologija, menkaverčių senienų nerenkame“ (Mažiulis 1938: 431–433).

Galbūt toks padėties dramatinizavimas atsirado dėl siekio paskatinti rinkti negrižtamai prarandamus etnografinius eksponatus. Pasak K. Dambrausko, kraštotyros muziejus „turi užfiksuoti šių laikų dvasines ir medžiagines kūrybos vertybes, apsaugoti jas nuo užmiršimo ir pražūties ir išlaikyti ateičiai kaip šių dienų gyvenimo atvaizdą“ (Dambrauskas 1936a: 546). Įdomios ir nepraradusios reikšmės autoriaus mintys apie eksponatų tvarkymą, grupavimą ir kitas muziejūninkystės teorijai priskirtinas temas. Kraštotyriminėje spaudoje XX a. 4 dešimtmetyje būta samprotavimų apie idealaus muziejūninko teorinį, praktinį ir apskritai intelektualinį pasirengimą, muziejų paskirtį ir kultūrinės funkcijas, lankytojų aptarnavimo kokybę ir etiką.

Šiaulių kraštotyros draugijos ir „Aušros“ muziejaus darbuotojų pastangomis parengtose programose buvo formuluojamos medžiagos rinkimo kryptys ir konkretūs patarimai jos rinkėjams. 1933 m. programoje esantis vien galimų eksponatų pavadinimų išvardijimas tampa anketa medžiagos rinkėjui. Be to, įvadinėje dalyje rašoma, kad „negalint daikto paimti – pageidaujamas jo aprašymas, tikslios išmieros, foto nuotrauka, brėžinys“, o didesniems objektams aprašyti rekomenduojama naudotis Igno Končiaus instrukcija etnografiniai medžiagai rinkti (Etnografiniai... 1933: 89; Končius 1931). Problemų būta ir kolekcijų tvarkymo srityje. Netgi konstatuota, kad kiekvieno muziejaus eksponatų registracija įvairi, kad „kiekvienas muziejus turi savotišką“ (Šlekys 1934a: 187). Vienintelis turėjęs profesionalų pasirengimą prieškarinio muziejūninkas P. Galaunė bandė patarti,

kaip rašyti eksponato metriką, įtraukė klausimus apie papročius, susijusius su eksponatais, ir pan. (Galaunė 1934b: 81). Padėti tvarkyti eksponatus skirtas ir švedų muziejų patirtimi grįstas Juozo Lingio straipsnis. Autorius net bandė nubrėžti eksponatų sistematiką (Lingis 1939: 447–450). Toks metodinių klausimų aktualizavimas nebuvo vien siekis aukštai iškelti kartelę. Pirmiausia tai atspindėjo nepakankamą muziejininkų metodinį pasirengimą, kurio spragas, be „Gimtojo krašto“ publikacijų, lopė ir muziejų bei kraštotyros draugijų suvažiavimai, vykę Kaune ir Šiauliuose 1928, 1933 ir 1935 m. (Bugailiškis 1937: 167). Suvažiavimo rezoliucijoje kalbama apie būtinumą rengti kraštotyros muziejininkų kursus siekiant supažindinti „su technikiniais muziejų tvarkymo darbais, archeologijos mokslo ir Lietuvos kraštotyros pagrindais“ (III-jo suvažiavimo... 1935: 399). Juk dauguma muziejininkų buvo savamoksliai entuziastai. Vis dėlto visuomenininkų pastangomis buvo padėti kraštotyros muziejininkystės pagrindai, sukurtas pirminis muziejų tinklas.

Etnografijos ekspozicijos kraštotyros muziejuose

Nors ir buvo daug problemų, kraštotyros muziejai XX a. 4 dešimtmetyje tapo erdve, kurioje buvo koncentruoti visuomeniniais pagrindais sukaupti etnografiniai rinkiniai. Jų reikšmę ekspozicijų struktūroje liudija A. Mažiulio žodžiai, kai jis retrospektyviai teigė, kad kraštotyros muziejuose paprastai yra proistorės, istorijos, etnografijos ir geologijos bei gamtos skyriai, tačiau „Mūsų krašto kraštotyros muziejuose vyravo etnografiniai rinkiniai, o visų kitų tik užuomazgos“ (Mažiulis 1958: 14). Neatsitiktinai įvairiuose leidiniuose apie muziejus randame prieškarinio ekspozicijų nuotraukų, kuriose užfiksuotas akivaizdus etnografinių eksponatų dominavimas. Tiesa, apibendrinama prieškarinio muziejaus ekspozicijas N. Keršytė pažymi, kad jos „visuomenei atspindėjo muziejų koncepciją bei idėjas, buvo kuriamos laikantis ne modernių, o tradicinių, scientistiniams muziejams būdingų kolekcinėms eksponavimo principų, sudarant rinkinių rūšis atitinkančias struktūras“ (Keršytė 2003: 149). Nors tektų sutikti, kad kraštotyros muziejai neatitiko tuometinės modernios muziejų sampratos, tačiau, atmenant muziejininkų pasirengimą ir sąlygas, kuriomis jie buvo kuriami, pozityvistinis modelis buvo neišvengiamas⁸. Kita vertus, muziejininkai gerai suprato, kokie turi būti ir kokius reikalavimus turi atitikti muziejai, muziejininkai ir muziejų veikla, kad muziejų ekspozicijos atliktų jiems priskiriamas socialines kultūrinės funkcijas. Todėl ekspozicijos turi veikti lankytoją, suteikti jam naudingos infor-

⁸ Neišvengiamas pirminis medžiagos kaupimas būdingas ir įvairių Europos kraštų etnologijos mokslui. Antai Vengrijoje XIX a. romantizmą keitė 1870–1930 m. trukęs pozityvizmo metas, per kurį buvo kaupiama bei klasifikuojama medžiaga ir tik vėliau pereita prie teorinio jos įprasminimo (Povedák 2014: 12–13).

macijos, o viešam eksponavimui naudojami tik tie daiktai ir rinkiniai, kurie gali būti „gerai sutvarkyti ir sukomplektuoti tam tikra mintimi“ (Bugailiškis 1935: 385). K. Dambrauskas išryškino muziejui ir muziejininkams keliamus reikalavimus ir pridūrė, kad „muziejus yra ne senų daiktų sandėlis, bet tam tikros minties vaizdavimas daiktiniu apčiuopiamuoju būdu ir kad dėl to jis prilygsta mokyklai“ (Dambrauskas 1936a: 553–554). Nors autorius kartoja dar anksčiau išsakytą P. Galaunės nuostatą dėl ekspozicijų formavimo, įdomi ir kita jo mintis dėl eksponatų vertingumo. Pasak jo, ne kiekvienas senas daiktas vertingas, „kad ir sena mazgotė“. Pateikęs nuomonę dėl nesugebėjimo įvertinti vertingus daiktus, aptaręs fondų komplektavimo problemas, pažymi, kad muziejai pasitenkina rodydami eksponatus, o kaip jie gaminami, neparodo nei įrankiais, nei nuotraukomis, piešiniais ar aprašymais (ši autoriaus pastaba, žvelgiant į dabarties kraštotyros muziejų ekspozicijas, tebėra aktuali, kaip ir muziejų orientacija pirmiausia į patį daiktą). Lygiai taip pat reikšmingas teiginys, kad kai kurie mūsų turimi daiktai turi pasaulyje tūkstantmetę istoriją, ir pateikia tokių daiktų pavyzdžių. Antai spynos ant arklių kojų yra senovės kinų išradimas (Dambrauskas 1936a: 547–548). Vis dėlto, nepaisant problemų, gulusių ant nepatyrusių visuomenininkų pečių, muziejų etnografinių rinkinių (kaip ir muziejų apskritai) socialinė kultūrinė vertė neabejotina. Lankytojai, matydami dar neseniai naudotus, o namuose neretai dar išlikusius palėpėse buities daiktus, darbo įrankius, galėjo iš naujo juos įvertinti ir suvokti ilgametės valstietiškos kultūros relikto ne tik buvusią utilitarinę ar gamybinę paskirtį, bet ir estetinę bei paveldosauginę vertę.

Tiesa, muziejų veiklą kamavo ir materialinės bazės problemos. Muziejus aplankydamas nemažai lankytojų, tačiau ekspozicijos būdavo laikomos menkai pritaikytose patalpose ir kontrastavo su aktualiais socialiniais ir kultūriniais siekiais, kuriuos formulavo muziejininkai ir kraštotyrininkai. Materialinės bazės būklė ir kiti muziejininkų rūpesčiai plačiai atskleidžiami III muziejų ir kraštotyros draugijų atstovų bei kraštotyrininkų suvažiavime P. Bugailišio pasakytoje kalboje, kurioje, be lėšų trūkumo, pažymima ir valstybinio požiūrio į muziejus trūkumas. Aiškėja, kad suvažiavimo metu (rugsėjo pabaigoje) nė vienas iš provincijos muziejų iš Švietimo ministerijos dar nebuvo gavęs nė cento (III-sai muziejų... 1935: 396–397)⁹.

Eksponavimo galimybės išryškėjo kraštotyros muziejams sukaupus nemažą skaičių etnografinių eksponatų. Antai 1937 m. buvo rašoma, kad 5 erdvuose

⁹ Apie sunkius mėginimus P. Bugailišio prašymu gauti netgi pažadėtų pinigų Švietimo ministerijoje laiške jam 1936 m. rašė Marijona Čilvinaitė (Marijonos... 1994: 53). 1938 m. 20 000 litų buvo skirta provincijos muziejams. Iš jų mūsų nagrinėjamiems Panevėžio – skirta 2000 lt, Rokiškio – 1000 lt etnografinėi medžiagai rinkti, Dzūkų muziejui – keli šimtai eksponatų rinkimui, tvarkymui ir kitiems muziejininkams darbams (Keršytė 1995: 75–76). Taigi nors ir nesistemiškai, tačiau valstybės parama buvusi ir netgi tiesiogiai sieta su etnografinė veikla.

kambariuose įsikūręs Kretingos muziejus turi 1225 etnografinius, 855 archeologinius ir numizmatinius bei 553 istorinius eksponatus (Kronika 1937: 181). Sudėtingomis sąlygomis funkcionavo net savivaldybių iniciatyva organizuoti muziejai (Mažiulis 1938: 431–433). Minint Šiaulių kraštotyros draugijos dešimtmetį, P. Bugailiškis pabrėžė, jog per etnografines ekspedicijas neturintis tinkamų sąlygų veikti muziejus sukaupe 7979 eksponatus, esančius keturiuose skyriuose, iš kurių pagrindinis – etnografinis – turi 6580 eksponatų (Bugailiškis 1937: 166).

Pateikta medžiaga liudija, kad XX a. 3–4 dešimtmečiais padėti Lietuvos kraštotyros muziejų pagrindai. Tačiau sovietizuojant Lietuvą 1940–1941 m. muziejų darbas sutriko dėl valdžios ideologinio kišimosi į jų veiklą, o karo audrose kurį laiką muziejai vegetavo, kol galiausiai buvo uždaryti, nuostolių patyrė fondai. Panevėžio muziejuje karo metais buvo ruošiamasi atidaryti etnografijos ir visuomeninio gyvenimo ekspozicijas, tačiau karo pabaigoje pastate įsikūrė karo ligoninė ir jį teko uždaryti. Panevėžio muziejininkų pastangomis eksponatai buvo slepiami įvairiose vietose, bet nemažai jų žuvo (Gudas 2003: 626; Petrulienė 2000: 9–10). Panaši situacija klostėsi ir Telšiuose, kur, pasak Prano Genio, karo metais jis daug nuveikė saugodamas muziejaus vertybes (Misius 1994: 46–47). Todėl nemažai išslapstyti Telšių „Alkos“ muziejaus eksponatų grįžo į fondus, bet dalis, daugiausia audiniai, žuvo (Švėgždavičius 1988: 4). Paradoksas, bet išsaugotoms muziejinėms vertybėms pavojus kilo po Antrojo pasaulinio karo, kai prasidėjo valstybinių institucijų iniciatyva iki 1953 m. trukęs sisteminis muziejų fondų valymas ideologiniais motyvais. Jis daugiausia apėmė su nepriklausomos Lietuvos laikotarpio politiniu gyvenimu susijusius eksponatus. Siekdami išgelbėti nuo pražūties tokius eksponatus Telšių muziejininkai juos tariamai nurašė, o iš tikrųjų paslėpė. Tačiau iš Kretingos muziejaus fondų buvo išimti ir sudeginti rūpintojėliai bei kitos religinio turinio liaudies meistrų sukurtos skulptūrėlės (Gečas 1994: 38–40).

Tokiame ideologiniame kontekste vyko kolekcijų atkūrimas ir gausinimas, kuris skyrėsi valstybiniuose ir kraštotyros muziejuose¹⁰. Kraštotyros muziejų darbuotojai buvo arčiau kaime vykstančių procesų ir eksponatų rinkimą plėtojo norėdami atkurti karo metų praradimus ir matydami radikalius pokyčius kaime: kaimas modernėjo, kolektyvizacijos metu keitėsi darbo įrankiai, buvo naikinamas privatus verslas, amatininkų kurtų namų apyvokos rykų vietą užėmė fabrikiniai. Todėl 1952 m. Vitas Valatka spaudoje agitavo rinkti eksponatus ir tinkamai juos

¹⁰ Antai 1949–1950 m. maršrutines ekspedicijas kartu su Mokslų akademijos ir etnografijos muziejumi bei Archeologijos-etnografijos sektoriumi surengė Vilniaus universitetas. 1948–1956 m. kartu su MA Istorijos-etnografijos muziejaus darbuotojais dirbo MA Istorijos instituto etnografai ir tik vėliau muziejininkai veikė savarankiškai (Dundulienė 1958: 54–55).

iforminti (Valatka 2006d: 357). 1958 m. parašytame straipsnyje jis pabrėžė fondų komplektavimą kaip vieną svarbiausių muziejaus uždavinių. Šioje srityje Telšių kraštotyros muziejaus („Alkos“ muziejus 1948 m. pavadintas Kraštotyros muziejumi (Švėgždavičius 1988: 4)) darbuotojai ypač pasižymėjo. Buvo kuriamas korespondentų tinklas, per kurį įsigydavo naujų eksponatų iš kaimo vietovių (Valatka 2006c: 323). Akivaizdu, kad vienas šios veiklos leitmotyvų buvo siekis gausinti etnografines kolekcijas. 1988 m. Telšių kraštotyros muziejuje iš fonduose sukauptų 36 372 eksponatų etnografinių būta 8026 (Spudytė 1988: 19). Tiesa, Telšių kraštotyros muziejus buvo tuo metu veikiau išimtis. Apskritai kraštotyros muziejų veiklos intensyvumas, materialinė būklė ir fondų būklė sovietmečiu buvo gana įvairi, nors patys muziejininkai siekė atskleisti visapusišką krašto gamtos ir kultūros vaizdą.

Sovietinių kraštotyros muziejų ekspozicijų struktūrai pažinti svarbi K. Švėgždavičiaus pastaba, kad 1952 m. įkūrus gamtos skyrių, Telšių muziejus įgijo tris tokiam muziejui reikalingus skyrius (Švėgždavičius 1988: 4). Reikia paminėti, kad ekspozicijomis siekta parodyti krašto gamtą (ši tema dalyje muziejų išlikusi), toliau lankytojams būdavo pristatoma priešistorė ir įvairių epochų istorijos ekspozicijos. Esminis sovietmečio ekspozicijų bruožas buvo jų ideologizavimas. Didesnioji ekspozicijų dalis privalėjo būti skirta revoliucinei veiklai, Antrajam pasauliniam karui, kolchozams ir vietinės pramonės augimui parodyti, t. y. išaukštinti vadinamojo socialistinio laikotarpio „laimėjimus“. Vis dėlto egzistavo didesnė ar mažesnė etnografinė ekspozicija su verslų, gyvenmenos, buities rakandų ir kitokių valstietiško tradicinio gyvenimo refleksijai reikalingų artefaktų sankaupa. Žinoma, šiose ekspozicijose neišvengta tiesmukiško ar nedeklaruojamo ideologinio užtaiso. Kolchozinis gyvenimas turėjo išryškinti „socializmo“ pranašumus ir tapti atsvara valstietiškai kultūrai ir buičiai. Per šią priešpriešą siekta parodyti revoliucinės ir kitokios „darbo žmonių“ kovos rezultatus. Tačiau, atmetus šią dimensiją, liaudies kultūros demonstravimas ekspozicijose sovietmečiu buvo tęsiamas, apie tai galime spręsti iš muziejus apžvelgiančių leidinių (Kasperavičius 1968; Kasperavičius 1977).

1973 m. Lietuvoje būta 15 valstybinių Kraštotyros muziejų, iš kurių tik trys (Šilutės, Švenčionių ir Ukmergės) pradėjo dirbti sovietmečiu (Касперавичюс 1973: 85–115), nors ir šių muziejų ištakos – prieškaryje¹¹. Pereidami prie etnografijos būklės konkrečiuose muziejuose aptarimo, pasakysime, kad kiekvienas muziejus turi savo istoriją, o etnografija juose – savitą likimą. Alytaus kraštotyros

¹¹ Sovietmečiu, 1986 m., kraštotyrininkai įmonėse, mokyklose ir pan. buvo įkūrę 320 visuomeninių muziejų, iš kurių 97 – kraštotyros, o 19 – etnografijos. Tačiau ir kituose būta ir etnografinio pobūdžio kolekcijų (Račkauskas 1987: 114–116). Po Nepriklausomybės atkūrimo dalis tokių muziejų virto krašto muziejais, kiti pasiliko mokyklose kaip valstybinių ar žinybinių filialai, dalis išnyko, o 1995 m. buvo 176 visuomeniniai muziejai (Seliukaitė 1995: 13).

muziejaus pradžia – 1928 m. balandžio 24 d., kai jis buvo įregistruotas Alytaus apskrities viršininko įstaigoje, o 1935 m. prijungus jį prie Dzūkų kraštotyros draugijos, pavadintas Dzūkų muziejumi. Nuo 1947 m. pavadintas Alytaus kraštotyros muziejumi (*Apie muziejų...* 2014). Tiesa, 1934 m. „Gimtajame krašte“ jis jau vadintas Dzūkų muziejumi, pažymint, kad radosi siekiant išsaugoti Dainavos krašto senienas (Nauji... 1934: 123–124). Pirmas realus žingsnis šia linkme žengtas XX a. 4 dešimtmetyje, kai, nepavykus sukurti kraštotyros muziejaus Lazdijuose, jo rinkiniai pateko į Dzūkų muziejų (Keršytė 2003: 137). Tačiau muziejaus likimas sudėtingas, jis patyrė keletą nuosmukio laikotarpių. Sovietinės valdžios, karo naikintas, praradęs daugumą eksponatų, vegetuoti baigė tik 1957 m., kai į Alytų iš Varėnos persikėlė ilgamečiu direktoriumi tapęs Henrikas Lizdenis su Varėnos mokykloje sukauptais archeologijos ir etnografijos rinkiniais (*Apie muziejų...* 2014). Šie ir surinkti ekspedicijų metu bei kitais būdais įgyti eksponatai pateko į vėlesnių laikų ekspozicijų aprašyme minimame skyriuje „Dzūkija feodalizmo laikotarpiu (IX a. – XIX a. I p.)“ esantį gausų etnografinių dirbinių rinkinį, apimantį valstiečių darbą ir buitį (Kasperavičius 1968: 61–62).

Posovietiniu laikotarpiu atskiros etnografijos ekspozicijos nebuvo, ji išskaidyta į atskirus segmentus, tačiau kurį laiką etnografinis ekspozicijos akcentas buvo Dzūkų namelis, po 2013–2014 m. remonto galutinai išnykęs. Šiuolaikinis Alytaus kraštotyros muziejus siekia parodyti ne tik Alytaus, bet ir Varėnos bei Lazdijų šiuolaikinių savivaldybių istorijos ir kultūros vaizdą. Muziejus yra tapęs miesto savivaldybės biudžetine įstaiga ir savo tikslais, uždaviniais bei pagrindinėmis funkcijomis akcentuoja vertybių kaupimo, saugojimo ir aktualizavimo svarbą. Dzūkų etnografija ir apskritai valstietiška kultūra, matyt, patenka į rinkinius, „atspindinčius Dainavos krašto istoriją nuo seniausių laikų iki šių dienų“ (*Muziejaus nuostatai* 2010). Pirmieji žingsniai platesnio regiono atstovavimo link žengti dar XX a. 4 dešimtmetyje, kai nepavykus sukurti kraštotyros muziejaus Lazdijuose, jo rinkiniai pateko į Dzūkų muziejų (Keršytė 2003: 137). Tačiau tokie rinkiniai saugomi fonduose, o ekspozicijoje matome keletą darbo įrankių, buitinės paskirties eksponatų Spaudos draudimo Lietuvoje ir kartu edukacinės veiklos ekspozicijoje, bet tik kaip epochos remarką, o ne valstietiškos gyvenamosios liudininkus. Atvirų fondų salėje eksponuojama keletas kuparų ir skrynių, pagamintų pradedant XIX a. pabaiga, bei įvairių XX a. baldų. Miestiečių buitines detalių galbūt atsiras rengiamoje Alytaus Vilniaus gatvės ekspozicijoje. Konkretesnių etnografijai skirtų duomenų užtinkame muziejaus kiemelyje vykstančių programų aprašymuose. Turinčiose istoriją kaimo ir miesto amatams skirtose teatralizuotose (iš dalies pristatančiose daugiakultūrį dzūkų regioną) šventėse demonstruojami fonduose esantys eksponatai (Žaliaduonienė 2005: 45–47). Etnografiniai yra ir dalis edukacinių renginių, kurie yra visų muziejų šiuolaikinės istorijos bruožas.

Biržų kraštotyros muziejaus pradžia – 1928 m. vasario 16 d. Nuo 1989 m. kovo 9 d. muziejus įsikūrė Biržų tvirtovės rūmuose. Nuo 1991 m. vadinamas Biržų krašto muziejumi „Sėla“ (Biržų... 2014). Tai tradicinę kraštotyros muziejų ekspozicijų struktūrą išlaikiusi įstaiga, kurios ekspozicija prasideda krašto gamtos, sėlių ir žiemgalių archeologijos pristatymu. Pateikiama plati istorijos panorama, kurioje daug vietos užima kunigaikščių Radvilų ir grafų Tiškevičių laikotarpio, pilies ir religinių konfesijų istorija bei kitos temos. Etnografijai iš 25 skirtos penkios muziejaus salės. Tiesa, etnografinio pobūdžio eksponatų galima rasti ir kitose salėse. Krašto etnografijos ekspozicijose siekiama atskleisti XIX a. pabaigos – XX a. pradžios liaudies kultūrą. Be valstietiškos kultūros, muziejaus ekspozicijose galima rasti sakralaus meno ir užsienio fabrikinės gamybos porceliano, stiklo gamybos eksponatų bei vietinės Grūžių keramikos fabriko gaminių pavyzdžių. Lankantys ekspoziciją „Senoji aludarystė“ susipažįsta su alaus gamybos rykais ir technologija, o dalyvaujantys edukacinėje programoje suaugusiems „Žaldoko alus“ – ir vaišingumo tradicijomis.

Krašto etnokultūra atskleidžiama ir per atskirus asmenis – liaudies muzikantus, amatininkus, dievdirbius ir kt. Vertinga tai, kad ekspozicijomis aiškiai orientuojamasi į lokalaus pobūdžio kultūros reiškinių išryškinimą. Ypač šiuo požiūriu vertingi nuotraukomis papildyti muzikos instrumentų rinkiniai, krašto daugiakonfesiškumui skirta ekspozicija. Ji parengta turint aiškia viziją, o prie eksponatų esantys užrašai pakankamai informatyvūs, pateikia žinių apie eksponatą, bet prastai nušviečia platesnį buitinį ir kultūrinį kontekstą.

Panevėžio kraštotyros muziejaus istorija skaičiuojama nuo 1925 m. sausio 18 d., kai buvo atidaryta pirmoji ekspozicija. Kita vertus, N. Keršytė, remdamasi „Panevėžio Gimtajam kraštui tirti draugijos“ įstatais, rašo, kad Panevėžio muziejaus ištakos siekia 1919 m., kai Valstybinės gimnazijos mokytojų ir mokinių sudaryta Gimtajam kraštui tirti kuopelė rinko istorijos, etnografijos, gamtos daiktus bei tautosaką. Juos kartu su kolekcininkais V. Rozmanas 1923 m. gruodį pakvietė į notaro Jono Moigio kontorą, kur nutarė steigti muziejų su draugija (Šlekys 1934b: 57; Keršytė 2003: 136). Idėja kurti muziejų toliau sklاندė 1924 m., kol nutarė jį steigti seniausiame miesto pastate – Žemaitijos ir Upytės seniūno Jeronimo Valavičiaus 1614 m. statytame Upytės pavieto teismo archyve, ir stengėsi išpirkti jį iš Ničajaus. Šiam nesutikus parduoti, po teisminių ginčų valstybė pastatą nusavino ir jame įsikūrė muziejus (Bakonis 1993: 63). Kad muziejaus atidarymas turėjo savo priešistorę, liudija ekspozicijoje esanti pirmos ekspozicijos 1925 m. nuotrauka, kurioje tarp liaudies meno matyti ir etnografinių eksponatų.

Kad dar besikuriančiame muziejuje būta vertingų etnografinių eksponatų, galima spręsti iš to, jog kartu su Šiaulių „Aušros“ ir Kėdainių muziejais panevėžiečiai 1935 m. sutiko duoti eksponatų, skirtų Lietuvos etnografijos skyriui Paryžiaus etnografijos muziejuje (Kronika 1935: 254). 1934 m. muziejaus ekspozicija

turėjo archeologijos, numizmatikos, istorijos, gamtos ir etnografijos skyrius (Šlekys 1934b: 57, 58). Turimos žinios apie karo pabaigoje patirtus nepataisomus nuostolius (Astramskas 2012: 48–49) leidžia manyti, kad šiuolaikiniame muziejuje sukaupti rinkiniai yra pokario laikotarpio veiklos rezultatas. 1991 m. įkurtas Etninės kultūros skyrius rodo, kad suprantama apie etnografijos reikšmę muziejuje. Ji įtraukta į edukacines programas (*Edukacinės...* 2012), tam turima ir klasė, tačiau ekspozicijose etninė kultūra pristatoma tik per kryždirbystę Aukštaitijoje (ekspozicija įrengta 2011 m.), nuo kurios ekspozicijos prasideda muziejaus lankymas. Tai vertinga ir gerai įrengta ekspozicija, kurioje randame žymiausių šio krašto dievdirbių darbus ir, svarbiausia, du Vinco Svirskio kryžius. Gana etnografiškas yra dievdirbio dirbtuvių su įrankiais ir keliais buities daiktais kampelis. Žinoma, aliuzijų į etnografinę tematiką galima rasti ir istorijos skyriuje, kurio ekspozicijoje matome vieno šio muziejaus kūrėjų – kalbininko, kraštotyrininko, tautotyros krypties Lietuvoje pradininko, 1925 m. sudariusio ir išleidusio šiai medžiagai ir senienoms rinkti programą, Petro Būtėno kampelį (Butėnas 1925). Kita vertus, paradoksas, kad, kaip teigia informaciniai muziejaus puslapiai, nuo jo ištakų pradėti kaupti etnografiniai eksponatai – apie 3600 vienetų iš XIX–XX a. (*Etnografijos...* 2014) – šiandieniniame muziejuje nebuvo eksponuojami. Galbūt trukdo ir ekspozicinės erdvės trūkumas, nes Panevėžio kraštotyros muziejuje nuolatinėse ekspozicijose vienam eksponatui tenka 0,07 kv. metro ploto (mažiau tik Ukmergės kraštotyros muziejuje – 0,05 kv. metro) (Laužikas, Žemaitytė 2013: 145). Tačiau labiau tikėtina, kad pagrindinė priežastis yra muziejaus koncepcija.

Muziejuje itin išsiskiria atnaujinta unikali entomologo Valerijono Straševičiaus (1885–1968) visuose pasaulio žemynuose surinktų vabzdžių (daugiau nei 5000 eksponatų) kolekcijos ekspozicija. Karo audrose Panevėžio kraštotyrininkų ir muziejininkų išsaugota unikali kolekcija kelis dešimtmečius su pertraukomis buvo muziejaus pažiba, o šiandien geriausiai tiktų ją eksponuoti ten, kur buvo 1925 m. įrengta pirmoji Panevėžio muziejaus ekspozicija. 1972 m. restauruotame pastate lankytojai rasdavo liaudies meno ekspoziciją. Nuo 2007 m. gegužės 19 d. čia veikia ekspozicija „Uptytės bajorai“, kuri yra logiška. Tačiau taip pat logiška būtų įamžinti ir seną, nuo XVII a. pabaigos žinomą bajorų Straševičių giminę (ekspozicijoje matome ir jų herbą), tarp kurios atstovų būta susijusių su Uptytės žeme. Mat viso pasaulio vabzdžių kolekcija krašto muziejuje, nors ir motyvuota, remiantis muziejaus istorija, vis dėlto neatitinka kraštotyrinės jo krypties. Jos atsisakius, galbūt ir šalia miestiečių gyvenimo detalėms skirto ploto rastųsi ir valstietiška buičiai ir kultūrai skirtas išsamesnis kampelis. Kaip matyti iš bukletų, nors edukacinės programos ir reikšmingos, bet kasdienis muziejų lankytojas mato ekspozicijas be išsamesnio krašto etnografijos vaizdo.

Rokiškio kraštotyros/krašto muziejaus pradžia – 1933 m. gegužės 1 diena, kai Vilniaus g. 6 duris atvėrė pirmoji ekspozicija. 1932 m. keli vietinės šviesuome-

nės atstovai susibūrė į Kraštotyros draugiją, kurios narių pastangomis ir atsirado muziejus. Besikuriančio muziejaus pradinius fondus sudarė buitinės paskirties rykai, liaudies meno kolekcijos, surinktos apskrities mokytojų ir moksleivių, taip pat daiktai, perimti iš Rokiškio gimnazijos muziejėlio (*Rokiškio...* 2014). Neatsitiktinai muziejaus vedėjas Petras Bliūdžius 1933 m. įamžintas prie pirmųjų eksponatų: dvejų pintinių akėčių, buities reikmenų (Šniokienė, Kiukienė 2008: 8). Žinoma, kad jis važiuotas arba pėsčias keliavo po savo apylinkės kaimus ir rinko etnografinius bei kitus daiktus (Keršytė 2003: 147). Įvairiais keliais ir ypač mokytojų ir mokinių pastangomis surinkti eksponatai keliavo iš vietos į vietą, kol 1940 m. sovietinė valdžia paskyrė 16 (vėliau valdžia paliko 11) kambarių nacionalizuotuose grafo Pšezdeckio rūmuose, tikintis sukurti dvarų kultūros muziejų. Nuo 1940 m. rugsėjo 15 d. muziejaus istorija susijusi su dvaru, kuriame buvo atidaryta muziejaus ekspozicija, o tapęs valstybiniu muziejus buvo pavadintas Kultūros muziejumi. Muziejaus veikla užgeso 1942 m. rudenį, kai okupacinė vokiečių valdžia privertė jį išsikelti. Veikla rūmuose atsinaujino po karo. Kurį laiką blaškomas, 1952 m. liepos mėn. muziejus galutinai grįžo į suremontuotas dvaro patalpas, kur šalia kitų kultūros įstaigų gavo patalpas ekspozicijoms. Pažymėtina, kad 1953 m. atidarius dvare naują ekspoziciją, joje tarp kitų skyrių buvo ir etnografijos skyrius (*Muziejaus istorija* 2014). Kaip teigia J. Kasperavičius, valstiečių darbo įrankiai, buitį ir kultūrą atspindintys eksponatai rodyti muziejaus feodalizmo skyriuje (Kasperavičius 1968: 74). Tačiau šiuolaikinis muziejus nėra palankus etnografijai.

Išleistame reprezentaciniame albume, skirtame muziejaus 75-mečio jubiliejui, atsiskleidžia šiandieninių muziejininkų požiūris į patį muziejų. Gausiose iliustracijose vyrauja dvarui ir dvarų kultūrai skirtos nuotraukos, o etnografinę tematiką ekspozicijose reprezentuoja liaudies menui priskirtini daiktai. Knygoje (kaip ir muziejuje) etnografinio pobūdžio eksponatai, pirmiausia žemdirbystės įrankiai, valstiečių buities daiktai, patenka į žemės ūkio 1861–1918 m. ekspoziciją (Šniokienė, Kiukienė 2008). Amatams skirtų eksponatų randame ekspozicijoje, reprezentuojančioje XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Rokiškio krašto amatus. Kadangi muziejus yra dualistinio pobūdžio, čia atskleidžiama dvarų kultūra ir krašto istorija nuo seniausių laikų, o su dvaru artimai susijusi valstietiška buitį ir kultūrą dvaro rūmų pastate pristatoma fragmentiškai. Nuolatinės ekspozicijos nebuvimą iš dalies kompensuoja šalia Rokiškio dvaro ansamblio pastatų esantis 1959 m. pradėtas kurti pirmasis Lietuvoje muziejus sovietmečiu – liaudies buitį muziejus po atviru dangumi.

Žemaičių „Alkos“ muziejus yra svarbiausias žemaičių kultūros reprezentantas, tiesiogiai susijęs su 1931 08 14 įkurta Žemaičių senovės mėgėjų draugija „Alka“, kuri 1932 m. vasario 16 d. išnuomotose patalpose atidarė muziejų (Genys 1934: 122). Bet muziejininkystės idėja Telšiuose pradėta įgyvendinti 1923 12 23

Telšių srities švietimo darbuotojų rašte Lietuvos švietimo ministerijai, kuriame jie išdėstė norą steigti muziejų. Taip pat Telšių mokytojų seminarijos kraštotyros kampelyje buvo surinkta apie 400 eksponatų kolekcija. Seminarijai išsikėlus į Plungę, poetas ir kraštotyrininkas Pranas Genys, tapęs Draugijos pirmininku, ėmėsi steigti muziejų, kurio kūrimas buvo svarbiausias draugijos tikslas (*Žemaičių...* 2013). Muziejus ypatingas tuo, kad dar nepriklausomoje Lietuvoje 1937 m. pabaigoje įsikėlė į jam pastatytus rūmus, kuriuos atidarė 1938 m. rugsėjo mėnesį veikusios žemės ūkio parodos metu (Spudytė 2013: 65). Ikikarinė muziejaus istorija siejasi su jo kūrėjo ir vadovo Genio vardu. Eksponatai buvo renkami įvairiais keliais. 1934 ir 1935 m. organizuota ekspedicija, kurios darbų planą ir metodinius patarimus parengė žinomas kraštotyrininkas prof. I. Končius (Mardosa 2002: 26). Kaip teigia Genio tardymo byloje¹² 1951 07 13 liudijęs muziejaus direktorius Bronius Švėgžda (Bronius Švėgždavičius) (*Žemaičių...* 2013), iki 1945 m. gegužės 1 d. direktoriumi buvęs Genys fonduose sukompaktavo daugiau kaip 4000 istorinių, etnografinių eksponatų. Šį veiklos aspektą Genys akcentavo kasaciniame skunde Aukščiausiajam teismui, pažymėdamas, kad „Surinkau per 18 m. darbo labai vertingus rinkinius ir išsaugojau per karą“ (Misius 1994: 38, 47).

Eksponatų rinkimo tendencijas sovietmečiu iš dalies atskleidžia V. Valatkos prisiminimai (Valatka 2006c: 323–328). Dar tada kilo mintis prie muziejaus pastatyti priestatą, tačiau tik 1994 m. pradėta ir 1998 m. baigta jo statyba. Taigi ekspozicijų ploto muziejus turi užtektinai. Tačiau sovietmečiu vadinto Telšių kraštotyros muziejumi ir susigrąžinusio Žemaičių „Alkos“ vardą muziejaus nuolatinėje ekspozicijoje esama tik nedidelių užuominų apie valstietišką kultūrą. Matyt, tikimasi, kad lankytojai toliau keliaus į savarankišką muziejaus Žemaitijos kaimo ekspoziciją, kuri atkuria įvairių kaimo gyventojų sluoksnių gyvenimą. Pripažįstant, kad ši mintis pagrįsta, kartu reikia pasakyti, kad ne visi lankytojai vyksta į tą muziejaus padalinį. Todėl pagrindinėje muziejaus ekspozicijoje atsiranda spraga, o pats šiandieninis muziejus nutolsta nuo jį įkurti įkvėpusių idėjų.

Liaudies buities muziejų kūrimo idėjos ir praktika kraštotyros muziejuose

Šiuolaikiniai Rokiškio krašto ir Telšių Žemaičių „Alkos“ muziejai ekspozicijose tradiciniame kaime gyvavusius pastatus (Rokiškis) arba iš jų suformuotas sodybas (Telšiai). Lietuvių visuomenėje idėja įkurti tokių muziejų brendo ilgai, ir šioje srityje, be mokslininkų, visuomenės ir kultūros veikėjų, nuopelnų turi kraštotyrininkai. 1891 m. A. Hazelijaus Stokholmo parke Skansene įkurtas liau-

¹² 1951 m. Klaipėdos srities teismas uždarame posėdyje poetą ir muziejininką už antisovietinę veiklą nubaudė 25 metams kalėjimo ir 5 metams jam buvo atimtos teisės (Misius 1994: 46).

dies architektūros ir buities muziejus pradėjo tokio pobūdžio įstaigų kūrimą daugelyje Europos kraštų. Skanseno idėjos, pasak N. Keršytės, buvo patrauklios XX a. 4 dešimtmečio kraštotyros muziejų steigėjams (Keršytė 2003: 143)¹³. Tačiau panašios mintys sklandė nuo amžiaus pradžios ir etnografinėje Lietuvoje. Anksčiausiai tokio muziejaus Lietuvoje idėją išskėlė „Lietuvių dailės draugijos“, įkurtos 1907 m., nariai, pradėję, be kitų darbų, rinkti eksponatus (Čerbulėnas 1975: 13–15)¹⁴. Realus su lietuvių liaudies architektūra ir buitimi susijęs pastatas nuo 1905 m. stovėjo Tilžėje. Nuo 1879 m. gyvavusi draugija nutarė sukauptus nemažus eksponatų rinkinius parodyti 1905 m. Tilžėje rengiamoje verslų parodoje, specialiai tuo tikslu pastatytame būdingame Mažajai Lietuvai name Jokūbynės parke¹⁵. Remdamasis įvairių autorių nuomonėmis, Vytautas Umbrasas Tilžės parodoje 1905.06.03 lietuviško namo atidarymą vertina kaip lietuviško Skanseno pradžią (Umbrasas 1985: 28)¹⁶. Jį galime laikyti pirmtaku regioninio muziejaus, kokiais XX a. antroje pusėje tapo liaudies buities skyriai prie kraštotyros muziejų. Pasak K. Čerbulėno, Tilžės lietuvių namelis – tai pirmasis toks muziejus po atviru dangumi Vidurio ir Šiaurės-Rytų Europoje.

Nepriskausomoje Lietuvoje konkretūs žingsniai muziejaus kūrimo link žengti Kaune. Parodos aikštėje nuo 1930 m. stovėjo iš Plungės valsčiaus Vainaičių kaimo atvežtas numas, vėliau kiti pastatai – iš viso 8 trobesiai, kurie žuvo per karą

¹³ Vos kilus idėjai kurti muziejus Lietuvoje, atsirado ir jų pavadinimų įvairovė. Vadinti Oro, Tėviškės muziejais ir pan. Galiausiai nusistovėjo Liaudies buities muziejaus Rumšiškėse pavadinimas, ir minėti muziejai, netgi Žemaitijos kaimo ekspozicija Telšiuose, įvardijami kaip liaudies buities skyriai Rokiškyje ir kitur. Daugelyje pasaulio kraštų žinomas Skanseno pavadinimas taikomas muziejaus tipui, apimančiam architektūrą, interjerus ir žmonių gyvenimo vaizdus, t. y. atskleidžiančiam tradicinio kaimo, miestelių gyvenimo vaizdą. Lietuvos atveju K. Čerbulėnas dar 1975 m. teigė, jog teisingesnis būtų liaudies architektūros ir buities muziejaus pavadinimas (Čerbulėnas 1975: 42). Juk visose sodybose ar kraštotyros muziejų skyriuose svarbiausi yra pastatai, o buitį atsiskleidžia interjeruose ir net per valstietiškos gyvenamosios fragmentus. Tačiau gera idėja neprigijo ir liko Liaudies buities muziejaus pavadinimas. Mes netaikysime bendro pavadinimo, nes skirtingi autoriai įvairiu metu vartojo nevienodus pavadinimus. Įvairovė būdinga ir oficialiems pavadinimams.

¹⁴ Galima manyti, kad tokio muziejaus atsiradimą stimuliuo ir siekiai kurti Oro muziejų Lenkijos okupuotame Vilniuje. Žinoma, kad 1925 m. Vilniuje įkūrus Stepono Batoro universiteto istorijos-etnografijos muziejų, buvo minčių kurti oro muziejų (Dundulienė 1978: 55). Aktyvi šio projekto šalininkė buvo etnologė Marija Znamierowska-Prüfferowa (Znamierowska-Prüfferowa 1934). Vėliau materializuoti idėją skatino 1924 m. įkurtas muziejus Latvijoje (Čerbulėnas 1975: 14–15).

¹⁵ Įvairius istorinius laikotarpius ir įvykius išgyvenęs Lietuvių namelis, pasak V. Miliiaus, pasukutinį kartą spaudoje minimas 1938 m. (Milius 1993: 76–82). Tiesa, Mažosios Lietuvos tyrinėtoja P. Žostautaitė teigia, kad po Pirmojo pasaulinio karo iširus Lietuvių literatūros draugijai, nutrūko ir namelio veikla. Dalis eksponatų atiteko Karaliaučiaus „Prussia“ muziejui, o dalis liko namelyje, pavadintame Tėviškės nameliu, priklausiusiu Tilžės savivaldybei. Hitlerininkams suvaržius tautinių mažumų veiklą, namelio veikla nutrūko 1935 m. (Žostautaitė 1991: 21).

¹⁶ Todėl istoriniu požiūriu vargu ar pagrįsta liaudies buities muziejaus skyriaus atsiradimą Rokiškyje laikyti Skansenų pradžia Lietuvoje (Zibolienė 2013).

(Čerbulėnas 1975: 16–20). Toks muziejaus pobūdis netenkino visuomenės. Žemės ūkio rūmų iniciatyva 1935 m. architektas V. Švipas parengė Tėviškės muziejaus projektą, o jo steigimo aktas buvo patvirtintas 1936 11 18 Vytauto Didžiojo Kultūros muziejaus tarybos posėdyje (Keršytė 1995: 76). Spauldoje būta daug diskusijų dėl muziejaus vietos ir pobūdžio. Antai „Gimtasai kraštas“ 1938 m. konstatavo, kad Vytauto Didžiojo Kultūros muziejaus rūpesčiu, nesant kur dėti etnografinės medžiagos Tėviškės muziejui, siekiama prašyti Žemės ūkio ministerijos suteikti 30–40 ha smiltynų greta Pažaislio miško (Kronika 1938: 439).

Šalia visai Lietuvai skirto muziejaus kilo mintis kurti regioninius Oro muziejus. Argumentų tokiam muziejui atsirasti pateikė P. Galaunė, pasak kurio, Švedijoje dalis toliau nuo miestų esančių oro muziejų yra privačiose rankose, o prie miestų esantys – etnografijos muziejų nuosavybė (Galaunė 1935: 195). XX a. 4 dešimtmetyje oro muziejų kurti buvo sumanęs Šiaulių „Aušros“ muziejus (Galaunė 1934c: 67). Net sujungti sklypus ir sudaryti 17 ha žemės plotą oro muziejui (Kronika 1935: 318). Turėta beveik 15 ha, bet dėl dar poros hektarų situacija komplikavosi (Bugailiškis 1937: 166–167), tad planai nebuvo pradėti įgyvendinti. Teigiama, kad ir projektuojant „Alkos“ muziejaus rūmus Genys buvo sumanęs kurti žemaitišką sodybą – sujungus žemaitišką sodybą su etnografijos muziejumi, sukurti „skanseno ir etnografinio muziejaus simbiozę“ (Keršytė 2003: 143). Tačiau idėjos nebuvo įgyvendintos. Lietuvai skirtas muziejus bandytas kurti sovietizavus Lietuvą, šios pastangos atnaujintos 1945 m. Vėliau problema, aktyviai gvildenta mokslininkų, architektų, muziejininkų, rado atgarsį spauldoje ir galiausiai 1957 m. buvo sudaryta komisija muziejui kurti (Čerbulėnas 1975: 21–22).

Toks visuomenės spaudimas kurti muziejų pasiekė aukščiausius sovietinės Lietuvos valdžios sluoksnius, ir Lietuvos kompartijos vadovas A. Sniečkus, 1958 m. vasario 12 d. prasidėjusiame Lietuvos komunistų partijos X suvažiavime, kalbėdamas apie uždavinius auklėjant jaunimą, pabrėžė reikalą kurti liaudies buities muziejų (Čerbulėnas 1975: 24). Galbūt žengti tokį žingsnį paskatino chruščiovinis atšilimas, patarėjų nuomonė ar paties sovietinio veikėjo noras sukurti jo paties sprendimais naikinamo kaimo ekspoziciją. Sprendimą kurti muziejų Rumšiškėse vyriausybė priėmė 1965 m. balandžio 30 d., kai nuspręsta įsteigti 133 pastatų Liaudies buities muziejų su kaimų ir miestelių fragmentais, vėliau papildytą iki 200 pastatų (Umbrasas 1985: 29)¹⁷. Tačiau kūrėjai turėjo tarnauti ideologijai, liudyti „socializmo pergalės“ kaime prieš individualų ūkininkavimą pranašumus. Privalomas „klasinio“ požiūrio akcentavimas praktinėje etnografų veikloje užtinkamas jau sovietizuojant Lietuvą, kai renkant medžiagą

¹⁷ V. Valatka, nenurodydamas šaltinio, yra rašęs, kad priėmus sprendimą kurti liaudies buities muziejų prie Kauno marių, buvo numatyta sukurti 3 regioninius skyrius Alytuje, Rokiškyje, Telšiuose (Valatka 1971: 47). Tačiau apie tokio skyriaus kūrimo planus Alytuje duomenų nepavyko rasti.

daugiausia domėtasi vargingiausių valstiečių buitimi ir kultūra (Merkienė 2011: 136). Čerbulėnas kėlė mintį, kad sutvarkyta Rumšiškių gyvenvietė galėtų tapti naujosios socialistinio kaimo gyvenvietės pavyzdžiu, kontrastuojančiu su tradicinės architektūros ir buties ekspozicija Liaudies buties muziejuje. Klasiniu socialiniu principu per liaudies buties ir dvaro kontrasto išryškinimą teko vadovautis planuojant kurti Rokiškio muziejaus buties skyrių (Čerbulėnas 1975: 21–22, 24). Nors buvo privaloma aktualizuoti sovietines idėjas, ko gero, valdžios požiūrio liberalėjimu ir pasinaudojo kraštotyros muziejai.

Rokiškio muziejininkai buvusio ilgamečio Rokiškio krašto muziejaus direktoriaus Stasio Daunio iniciatyva į dvaro parką 1959 m. vasarą atvežė iš Gaigalių kaimo (Kupiškio r.) XIX a. pabaigoje statytą klėtį. Tai buvo pirmasis liaudies architektūros statinio perkėlimas sovietmečiu į kraštotyros muziejų aplinką. Kita klėtis 1964 m. perkelta iš Varniškių kaimo (Utenos r.). 1965 m. parke atsirado sovietinio rašytojo A. Gudaičio-Guzevičiaus knygoje „Kalvio Ignoto teisybė“ aprašyta kalvė, kiti pastatai (Čerbulėnas 1975: 21–22). Kartu su šia Bareišių kaime (Rokiškio sen.) buvusia kalve perkelta ir keliasdešimt smulkių XIX a. pab. kalvystės įrankių. Šiandien tarp pastatų išsiskiria 2009 m. restauruotos ir pritaikytos ekspozicijai bei edukacijai klėtys, taip pat karkasinės konstrukcijos kapinių koplyčia iš Pašilių kaimo (statyta 1820 m.), dūminė pirkia iš Utenos rajono Varniškių kaimo ir vėliausiai, būtent 1970 m., perkeltas Aukštaitijai būdingas XIX a. 7 dešimtmetyje rėstas pėdinės konstrukcijos kluonas, kuriame yra įrengta kalėdinių prakartėlių ekspozicija. Taigi pastatai nėra vien iš Rokiškio, bet ir iš Utenos rajono, todėl tikslinga kalbėti, kad jie atstovauja Šiaurės Rytų Aukštaitijos regionui.

Šitaip Rokiškio muziejuje pamažu atsirado du sektoriai – dvaro ir liaudies buties. Liaudies buties skyrius neturėjo tikslo pavaizduoti kaimo sodybos. Neeksponuojama dūminę pirkia keitusi aukštaitiška gryčia (pirkia), tvartas, bet matomos dvi klėtys, specifinės paskirties statiniai, pavyzdžiui, pravarelis (vasarą virti viralą gyvuliams). Prie pastatų pritvirtintos medžio lentelės su išraižyta informacija apie buvusią jų vietą ir perkėlimo metus. Tačiau žvelgdami į ekspoziciją galime kalbėti apie neišryškintą pastatų eksponavimo idėją. Trūksta informacijos, kaip šie pastatai reprezentuoja Aukštaitijos kaimo tradicinę architektūrą, jos specifiškumą. Pavyzdžiui, žemaičiui dūminė pirkia yra nežinomas statinys ir apie jį informacija būtina. Juk pastatai, kaip ir dvaro rūmų kompleksas, yra prienami neužeinančiam į muziejų lankytojui, kuriam be papildomos informacijos nėra aiški pastato paskirtis, butinė ir kultūrinė vertė, regioninė specifika, pastato vieta kaimo sodyboje ir paskirtis. Aprašas lietuvių ir anglų kalbomis prie pastatų (arba vienoje vietoje) suteiktų edukacinį matmenį.

Telšių „Alkos“ muziejaus buties skyrius, šiuo metu vadinamas Žemaitijos kaimo ekspozicija, atsirado rajono vykdomajai valdžiai 1967 05 06 suteikus

15 ha žemės ant Masčio ežero kranto¹⁸. 1968 05 05 Kultūros ministerija pritarė jo steigimui. Buvo numatyta sukurti 3 sodybų ir visuomeninio sektoriaus ekspoziciją. Ekspozicijoje siekta parodyti turtingo, vidutinio ir mažžemio žemaičių valstiečių sodybas ir buitį (Šatkauskas 1988: 27–28). Žemaitijos regiono liaudies architektūrą 15 ha plote turėjo reprezentuoti 25 pastatai. Pagal architekto A. Lausko sudarytą planą muziejuje turėjo būti ir dvaro bei miestelio fragmentų (Čerbulėnas 1975: 22), tačiau nei miestelio, nei dvaro idėja nerealizuota. Įdomu, kad pirmas pastatas, 1929 m. statyta pirtis, muziejuje atsirado 1967 m., dar iki Kultūros ministerijos sprendimo.

Dabartinį vaizdą Telšių Žemaičių „Alkos“ muziejaus Buities skyrius įgavo 1982 m. Pagal muziejininkų sumanymą nesiekta kartoti Rumšiškių muziejaus ir orientuotasi į Vidurio Žemaitijos – Telšių, Plungės rajonų – gyventojų buitį 1913 m. (Valatka 2006b: 351), t. y. siekta atskleisti prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvusio tradicinio kaimo vaizdą. Tiesa, tik dalis pastatų statyti šiuo laikotarpiu, nors ir naujesni įsikomponuoja į bendrą sodybų struktūrą ir sudaro vientisą tradicinių sodybų pastatų kompleksą. Formali data pasirinkta todėl, kad po Pirmojo pasaulinio karo nuniokotas kraštas atgijo intensyviai kuriant vienkiemius ir vykdant radikalius buities pokyčius. Bet vienkiemių kūrimas Žemaitijoje turi savitumą. Vidurio Žemaitijoje senųjų vienkiemių buvo daugiausia išlikę ir naujų kūrimas jų mažiau palietė (Butkevičius 1971: 68). Kita vertus, XX a. 7 dešimtmetyje (Butkevičius 1980: 52) išsiplėtus naujų gyvenviečių kūrimui ir masiškai naikinant vienkiemius, siekis išsaugoti tradicinio XX a. pradžios kaimo vaizdą buvo motyvuotas. Šiandien ekspoziciją sudaro trijų žemaičių ūkininkų sodybų kompleksas su kitais statiniais: žardine, kalve, o skyriaus pakraštyje – vėjinis kepurinis malūnas ir kaimo kapinaičių ekspozicija. Tačiau šiame muziejuje, kaip ir Rokiškyje, informacija skurdi. Interjero ekspozicijose (užrašai prie eksponatų reti) nėra aiškinamųjų tekstų net lietuvių kalba, o ką jau kalbėti apie anglų kalbą. Be ekskursijos vadovo einančiam lankytojui sodybos, pastatai ir išsamios interjerų ekspozicijos iš dalies yra, pasak tarpukario muziejininkų, tik daiktų sandėliai¹⁹, nors interjerai atkurti profesionaliai.

Telšių Žemaičių „Alkos“ muziejaus Žemaitijos kaimo ekspoziciją papildo teritorijoje besiganantys ar uždaryti aptvaruose naminiai gyvuliai, galimybė pasivažinėti žemaitukų arklių kinkiniu „humanizuoja“ materialumu persunktą muziejaus erdvę. 1934 m. P. Galaunė, rašydamas apie oro muziejus, prisimena

¹⁸ V. Spudytė teigia, kad sklypas muziejui skirtas 1965 m., be to, jį steigti nutarta vyriausybės sprendimu 1963 m., numačius 35 pastatus (Spudytė 2013: 67–68). K. Čerbulėnas rašo, kad muziejaus kūrimo darbai vyko jau 1964 m. (Чербуленас 1976: 116–117).

¹⁹ Apie eksponatų pažinimo be ekskursijos vadovo problemas dar 1940 m. rašė Petras Pilka (Pilka 1940: 172).

žiemos metu Stokholmo Skansene matytus vaizdus, kai kiekviena sodyba buvo pilna kalėdinių apeigų šurmulio. Autorius pažymi Joninių ir kitų švenčių iškilmes, prekybą skanėstais, todėl „lankytojai čia visuomet mato atitinkamoje aplinkumoje švedų tautos gyvenimą su visomis jo tradicijomis“ (Galaunė 1934c: 68). Todėl bandymai bent minimaliai parodyti, ypač jaunimui (nes čia rengiamos edukacinės programos daugiausia orientuotos į šią gyventojų grupę), Žemaitijos kaimo gyvenimo būdą yra sėkmingi. Neatsitiktinai muziejų pamėgo vestuvinninkai, kurie čia rengia fotosesijas, susiburia vaišėms ir kitomis progomis. Taigi Rokiškio ir Žemaičių „Alkos“ muziejaus etnografinių statinių pobūdis ir funkcionavimas skirtingas, bet vertinant juos tenka pažymėti, kad lankytojo labai jie negali pakeisti etnografijos nuolatiniame ekspozicijoje. Juk Žemaitijos kaimo muziejus veikia kaip savarankiškas „Alkos“ muziejaus padalinys.

Muziejai, etnografija, politika, visuomenė

P. Galaunė 1927 m. rašė apie muziejų ir valdžios santykio problemas. Akcentavo muziejų ekspozicijų viršenybės prieš valdžios sprendimus būtinumą. „Valdžios požiūris į muziejų gali keistis su kiekvienu jos vyriausiojo organo pasikeitimu, tuo tarpu tautos požiūris gali pasikeisti tik po šimtmečių. Juk muziejus yra gražiausių tautos siekių apraiškų išdinė, tad drauge yra didžiausia tautos garbė.“ Pabrėžė šios garbės gynimą ir būtinumą saugoti muziejus nuo galimų politinių kataklizmų sukeltų nelaimių. „Muziejus – valstybinė įstaiga, tad kita valdžia gali keisti jos nuostatus, tikslą, savaip skirstyti jos turtus, vyriausius vadovus. Visai kas kita, jei tai yra tautos sukurta ar kuriama įstaiga“ (Galaunė 1970d: 255). Tačiau gyvenimas ideologizavo ir politizavo kraštotyros muziejų ekspozicijas, politiniai vėjai kartkartėmis nušluodavo ekspozicijas, keitė jų kryptį.

Sovietmečiu kraštotyros muziejai tapo valstybiniai, o atkūrus Nepriklausomybę, teisinis jų pagrindas kito: vieni tapo valstybiniais, kiti pateko ir savivaldybių žinion (kai kurie vėl perėjo į Kultūros ministerijos priklausomybę), o šios darė įtaką muziejų kryptims. Išskirtinis posovietinio laikotarpio muziejų veiklos bruožas – edukacinės programos, patraukiančios daug lankytojų (ypač mokinių). Rengti edukacines programas muziejus įpareigoja Muziejų įstatymas ir Lietuvos kultūros politikos nuostatos (Keršytė, Kelpša 2013: 38). Tai nenauja veiklos kryptis. Suvokdami visuomenei reikšmingas socialines kultūrinės muziejų funkcijas, muziejininkai jau XX a. 4 dešimtmetyje rašė apie edukacinės veiklos prasmingumą ir būtinumą tam sąlygų poreikį. 1935 m. P. Bugailiškis pažymėjo, kad prie muziejų turi būti salė ar bent didelis kambarys parodoms ir paskaitoms rengti (Bugailiškis 1935: 385), o J. Murka, kalbėdamas apie muziejų ryšius su mokyklomis ir ekspozicijų bei edukacinės veiklos svarbą, vaizdingai teigė, kad įkūrus apskrities muziejų, prie jo reikia įrengti

auditoriją, kaip „reikia nusipirkus jojimui arklį, reikia nusipirkti ir balną“ (Murka 1936: 2)²⁰.

Šiuolaikinių kraštotyros muziejų edukacinių programų didelę dalį sudaro etnografinės temos, ypač susijusios su kalendorinėmis šventėmis²¹. Muziejai smarkiai orientuojasi į teminių parodų rengimą, tačiau proginės parodos tik padidina pagrindinės ekspozicijos pažintinę ir edukacinę reikšmę. Parodos, programos, kaip ir muziejų leidžiamos knygos, katalogai, bukletai, kurių tekstuose nemažai etnografinės tematikos, papildo etnografinę muziejų paradigmą. Tačiau visa tai negali pakeisti nuolatinių ekspozicijų, kurios, nors ir atnaujinamos, yra pagrindinė muziejų veiklos paskirtis. Idealu, kai atėjęs į kraštotyros/krašto muziejų lankytojas susidaro visuminį krašto gamtos, istorijos, žmonių gyvenimo vaizdą.

Kita vertus, muziejininkus gali paveikti edukacinių programų tyrėjų ir visuomenėje atsirandančios nuotaikos, peršančios tariamai šiuolaikišką Lietuvos reprezentacijos viziją. Pabrėžiama, kad muziejuose vyrauja etnografinė tematika, pasigendama „vizijos, kuri iškopdama iš XX a. pirmoje pusėje sukurto lietuviškumo, tautinio tapatumo bei kultūros modelio (bet neignorudama jo) formuotų daugiakultūrę, įvairiapusę, kontekstualią Lietuvos istorijos bei kultūros jauseną“ (Lotužytė 2005: 51). Manytume, kad taikoma kraštotyros muziejams tokia apibendrinta nuomonė nėra tiksli. Kaip matėme, ekspozicijos tokios dimensijos neperša. Orientuojantis vien į XXI a. metamus iššūkius, ekspozicijas kuriant ir veiklą grindžiant moderniomis muziejininkystės paradigmomis, galima prarasti ir tuos muziejuose sutiktus pavienius lankytojus. Galiausiai išnyktų muziejų misija pateikti kraštotyros/krašto istorijos ir kultūros vaizdą. Todėl vertintinas kaip kategoriškas Vilniaus Baltupių vidurinės mokyklos vyresniojo mokytojo Roberto Ramanausko teiginys: „Tradicinė etnokultūra užgožia modernios, šiuolaikinės Lietuvos įvaizdį. Tai didaktinė problema, turinti ganėtinai negatyvų poveikį, nes susidaro įspūdis, kad dirbtinai diegiama tradicinė kultūra, jau nebeturinti pagrindo šiandieniniame gyvenime. Mėgavimasis kaimiškąja praeitimi yra XIX a. tautinio atgimimo reliktas“ (Ramanauskas 2005: 24). Matyt, autorius, kalbėdamas apie muziejuose esančią gausybę „suverstų“ daiktų, kurie nesuprantami šiuolaikiniam jaunimui, galvoje turėjo etnografinius eksponatus. Viena, net liaudies buities skyriuose be minties sumestų eksponatų nerasta, antra, muziejų edukaci-

²⁰ Metaforiškas teiginys praktikoje įgyvendintas Arklio muziejaus edukacinėje veikloje, kurioje taip pat nemažai demonstruojama praktinės veiklos (audimas, kalvystė, amatai ir kt.) (Ražanskienė, Bražėnaitė 2005: 43–44), iš dalies Telšių Žemaičių muziejaus „Alka“ Žemaitijos kaimo ekspozicijoje.

²¹ Tarp analogiškų muziejų Rokiškio krašto muziejus 2011 m. siūlė 37 temas. Už juos daugiau temų siūlė Alytaus – 38 ir Pasvalio – 41 muziejai (Laužikas, Žemaitytė 2013: 131–132).

nės programos, kaip ir ekskursijos vadovo pasakojimas ar prie eksponatų esantis aprašas, būtent ir skirtos paaiškinti ekspozicijos turinį. Apskritai mokytojo mokslinėje konferencijoje išsakyta nuostata (o mokiniai yra aktyviausi edukacinių programų lankytojai), suprasta paraidžiui, dvelkia sovietiniu voliuntarizmu. Mūsų atlikto tyrimo duomenimis, yra priešingai – kraštotyros muziejuose aiškiai trūksta galimybių pažinti etnokultūrą. Kita vertus, Šiaurės Aukštaitijos sentikių Rokiškio krašto muziejuje ar totorių Alytaus kraštotyros muziejuje etnografiniai kampeliai tik praturtintų ekspozicijas.

Sovietmečiu gyvavusi tipinė muziejų ekspozicijų struktūra šiandien neįgyvendinama. Atkūrus Nepriklausomybę turime sukurtą gana sudėtingą muziejų valdymo sistemą. Kita vertus, egzistuoja nuostata plėtoti muziejų savarankiškumą ir liberalizuoti jų veiklą (Keršytė, Kelpša 2013: 24; Keršytė 2013: 98). Idėja pati savaime nėra netikusi, tačiau radikalūs pokyčiai kraštotyrinėje muziejininkystėje nėra palankūs etnografijos pateikimui jų ekspozicijose. Kadangi tyrimas apėmė tik dalį kraštotyros/krašto muziejų, rezultatų negalima taikyti tokio tipo muziejų visumai. Tačiau tenka pripažinti, kad dabartinis etnografijos pateikimas ekspozicijose yra gerokai nutolęs nuo muziejų kūrėjų vizijos ir buvusių siekių, o per tai susiaurinamos kraštotyros/krašto muziejaus funkcijos.

Išvados

Straipsnyje nagrinėjamos Lietuvos kraštotyros muziejų kūrimo teorinės prielaidos ir praktika parodė, kad nepriklausomoje Lietuvos valstybėje muziejai radosi visuomenės iniciatyva. Iniciatyvūs žmonės būrėsi į pirmąsias kraštotyros draugijas, rinko eksponatus, todėl kraštotyros muziejų kūrimo procesas yra tiesioginis rezultatas įvairių draugijų ir pavienių asmenų veiklos, kurioje buvo susipynę kraštotyra ir kraštotyros muziejų darbas. Teorinių ir praktinių muziejų veiklos pagrindų kūrimo iniciatore tapo Šiaulių kraštotyros draugija. Pradiniu muziejų gyvavimo laikotarpiu susiformavo muziejų ekspozicijų struktūra, kurioje vyravo siekis sukurti visavertį krašto žmonių gyvenimo aplinkos ir istorijos bei kultūros vaizdą.

Pateikta medžiaga rodo, kad vos prasidėjus muziejų veiklai, kraštotyrinėje spaudoje buvo svarstomi teoriniai ir praktiniai muziejų kūrimo klausimai. Dėl menko muziejininkų pasirengimo publikacijose aptariamos ekspedicijų, eksponatų rinkimo, muziejų vidaus gyvenimo aktualijos. Nors etnografinės medžiagos rinkimas turėjo specifinių bruožų dėl visuomenėje pasitaikydavusio negatyvaus požiūrio į valstietišką kultūrą, praktinėje veikloje kraštotyros draugijos ir muziejai orientavosi į etnografinių kolekcijų sudarymą ir pateikimą ekspozicijose. Išnagrinėjus kelių muziejų veiklos raidą matyti, kad kraštotyros muziejuose XX a. 3–4 dešimtmečiais etnografija tapo ekspozicijų šerdimi, nors kartais eksponatų išdėstymas neatitiko tuometinės muziejininkystės sampratos.

Sovietizavus Lietuvą, kraštotyrinė veikla sunyko, muziejai perėjo į valstybės rankas, jie patyrė, ypač pokariu, ideologinį spaudimą ir ekspozicijų politizavimą. Vis dėlto po Antrojo pasaulinio karo atsikūrę kraštotyros muziejai išlaikė pagrindines ikikarinio laikotarpio veiklos tendencijas, tarp kurių etnografijai teko svarbi vieta. Ekspozicijų struktūroje etnografija sudarė arba savarankišką vienetą, arba buvo integruota į feodalizmo laikotarpio istorines ekspozicijas. XX a. pabaigoje kito muziejų priklausomybė, vyko radikalių permainų ekspozicijose, ideologinių ir politinių akcentų kaita. Nors muziejai susiformavo kaip rimtos mokslinės-kultūrinės įstaigos su gausiais eksponatų fondais, tiriamuose muziejuose permainos neretai vyko etnografinių ekspozicijų sąskaita. Vienuose muziejuose buvo radikaliai pertvarkytos ekspozicijos (pvz., Alytaus, Panevėžio, Telšių), kituose etnografinė ekspozicija išliko (Biržų „Sėlos“ muziejuje) arba tapo istorijos skyrių dalimi. Išskirtinę vietą užima Rokiškio ir Telšių muziejai, kurie etnografinės medžiagos eksponavimo akcentą perkėlė į liaudies buities skyrius.

Nuo pat XX a. pradžios pynėsi idėjos steigti atskirų pastatų kompleksų, regioninius ir nacionalinius oro (Tėviškės, Skanseno ir kt.) muziejus. Intelektualiai ruošti kurti muziejų pradėta XX a. pradžioje (Tilžės muziejus – regioninio muziejaus pavyzdys), o praktinių darbų užuomazgos užtinkamos XX a. 4 dešimtmetyje, kai buvo siekiama sukurti visą Lietuvą reprezentuojantį muziejų. Į šį procesą įsitraukė ir kraštotyros muziejai, kuriuose realių darbų nenuveikta. Muziejaus daigai Kaune buvo sunaikinti karo metu, o sovietmečiu, be muziejaus Rumšiškėse, regioniniai liaudies buities skyriai atsirado prie Rokiškio ir Telšių kraštotyros muziejų. Pasinaudojęs palankia valstybės politika dėl liaudies buities muziejų kūrimo, Rokiškio kraštotyros muziejus pirmasis sukūrė savitas etnografinio pobūdžio ekspozicijas. Nors savo tikslais ir pobūdžiu Rokiškyje ir Telšiuose veikiantys muziejų skyriai nevienodi, tačiau lankytojams suteikia galimybę suvokti Šiaurės Aukštaitijos ir Žemaitijos liaudies architektūrą ir žmonių buitį.

Nauja šiuolaikinių muziejų raidos tendencija yra dalies etnografinės medžiagos perteikimas per edukacines programas. Jos papildo nuolatinių ekspozicijų informacinį ir emocinį poveikį, tačiau be nuolatinių etnografinių ekspozicijų krašto vaizdas muziejuose yra nevisavertis. Kita vertus, išsiplėtusios funkcijos pagal leidybinę, mokslinę, edukacinę veiklą priartina šių dienų kraštotyros/krašto muziejus prie P. Galaunės keltų muziejams uždavinių: „Tai organizacinė, mokslo ir mokymo įstaiga, tai ne sandėlis, bet gyva įstaiga, tampriai susijusi su įvairiais gyvenimo reiškiniais“ (Galaunė 1934a: 8). Tačiau orientuojantis į platų veiklos barą, ekspozicijos tampa tarsi antraeilėmis muziejų funkcijų išraiškomis, kurios vizualiai (ypač neturint interaktyvių vaizdinių priemonių) išlaiko „daiktų sandėlio“ bruožų. Trūksta tekstinės informacijos, be kurios ypač gausios etnografinių eksponatų buities skyrių ekspozicijos nekuria žmogaus gyvenamos aplinkos realaus vaizdo.

Fragmentuotose šiuolaikinių kraštotyros muziejų ekspozicijose pasigenda ma aiškios tokio muziejaus misijos ir konkretaus jos įgyvendinimo perspektyvos suvokimo. Kraštotyros/krašto muziejuose etnografija yra tarsi egzotiškas praeities valstietiškos gyvenenos materialus, o per edukacines programas ir aktualizuotas, atspindys. O kraštotyros/krašto muziejus turėtų būti realus, įvairiapusis konkretaus krašto ilgaamžio žmonių gyvenimo atspindys, ir tokio muziejaus ekspozicijose etnografija privalo užimti deramą vietą.

Literatūra

Apie muziejų. Muziejaus istorija. <<http://www.alytausmuziejus.lt/apie-muzieju-1/lt/>> [žiūrėta 2014 10 12].

Astramskas Arūnas. 2012. Panevėžio kraštotyros muziejaus etiudai, *Žiemgala* 2: 48–50.

Bakonis Evaldas. 1993. Panevėžio „Gimtajam kraštui tirti draugija“ 1923–1940 metais, Astramskas A. (sud.). *Panevėžio istorijos fragmentai*: 60–68. Panevėžys: Panevėžio kraštotyros muziejus.

Basanavičius Jonas. 1970a. Apie lietuvių mokslo draugiją, Basanavičius Jonas. *Rinktiniai raštai*: 718–720. Krištopaitė D. (paruoš.). Vilnius: Vaga.

Basanavičius Jonas. 1970b. Ar reikalinga mums etnografiška draugystė?, Basanavičius Jonas. *Rinktiniai raštai*: 715–717. Krištopaitė D. (paruoš.). Vilnius: Vaga.

Basanavičius Jonas. 1970c. Prie lietuvių mokslo draugijos įsteigimo, Basanavičius Jonas. *Rinktiniai raštai*: 726–731. Krištopaitė D. (paruoš.). Vilnius: Vaga.

Biržų krašto muziejus „Sėla“. 2014. <http://www.muziejai.lt/birzai/Birzu_kras-to_muziejus.htm> [žiūrėta 2014 10 03].

Bugailiškis Pelikšas. 1935. Kraštotyros muziejai ir jų uždaviniai, *Gimtasai kraštas* 4: 383–388.

Bugailiškis Pelikšas [B-is P]. 1936. Kraštotyra ir visuomenė, *Gimtasai kraštas* 1: 58.

Bugailiškis Pelikšas. 1937. Šiaulių kraštotyros draugijos dešimtmetis (P. Bugailiškio pranešimas 1937.IX.25 jos sukakties minėjimo posėdy), *Gimtasai kraštas* 2–4: 164–170.

Bugailiškis Pelikšas. 1994. *Gyvenimo vieškeliais: medžiaga istorijai.* Pšibilskis V. B. (sud.). Vilnius: Kultūros ir švietimo m-jos leidybos centras.

Butėnas Petras (sud.). 1925. *Lietuvių tautotyros žinių ir senienu rinkimo programa.* Šiauliai: Viltis.

Butkevičius Izidorius. 1971. *Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos.* Vilnius: Mintis.

Butkevičius Izidorius. 1980. *Lietuvos socialistinio kaimo gyvenviečių formavimasis (1952–1978).* Vilnius: Mokslas.

Čerbulėnas Klemensas. 1975. Liaudies buities muziejaus genezė, Kaminskas R. (red.). *Architektūros paminklai* 3: 12–44. Vilnius: Paminklų konservavimo institutas.

Dambrauskas K. 1936a. Muziejaus eksponatūros reikalu, *Gimtasai kraštas* 2–4: 546–555.

Dambrauskas K. 1936b. Po Žemaičių muziejus pasižvalgius, *Gimtasai kraštas* 2–4: 562–563.

Dundulienė Pranė. 1958. Etnografijos mokslo pasiekimai Tarybų Lietuvoje (1940–1951 m.), *Vilniaus valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto Mokslo darbai. Istorija* I: 54–55.

Dundulienė Pranė. 1978. *Etnografijos mokslas Vilniaus universitete*. Vilnius: Lietuvos TSR Aukštojo ir specialiojo mokslo ministerijos redakcinė taryba.

Edukacinės programos Panevėžio kraštotyros muziejuje ir jo padaliniuose. 2012. <http://www.muziejai.lt/Prev_vers/Panevezys/2002_educacija.htm> [žiūrėta 2014 09 30].

Etnografijos rinkinys. <<http://www.paneveziomuziejus.lt/rinkiniai>> [žiūrėta 2014 10 02].

Etnografinėi medžiagai rinkti programa. 1933, *Šiaulių metraštis* 4: 89–92.

Galaunė Paulius. 1934a. Muziejnininko darbas, *Gimtasai kraštas* 1: 8–11.

Galaunė Paulius. 1934b. Muziejinio darbo klaidos, *Gimtasai kraštas* 2: 78–81.

Galaunė Paulius. 1934c. Oro muziejai, *Gimtasai kraštas* 2: 67–69.

Galaunė Paulius. 1935. Oro ir etnografiniai muziejai Švedijoje, *Gimtasai kraštas* 2: 195.

Galaunė Paulius. 1970a. *Dailės ir kultūros baruose*. Vilnius: Vaga.

Galaunė Paulius. 1970b. Dėl straipsnio „Karo muziejaus, Čiurlionio galerijos ir kitų muziejų statymo reikalu“, Galaunė Paulius. *Dailės ir kultūros baruose*: 240–244. Vilnius: Vaga.

Galaunė Paulius. 1970c. Prie Čiurlionio galerijos rūmų projekto, Galaunė Paulius. *Dailės ir kultūros baruose*: 235–239. Vilnius: Vaga.

Galaunė Paulius. 1970d. Tautos muziejaus reikalu, Galaunė Paulius. *Dailės ir kultūros baruose*: 250–256. Vilnius: Vaga.

Gečas Steponas. 1994. Muziejinių vertybių naikinimas pokario metais, *Mūsų kraštas* 1(4): 38–40.

Genys Pranas. 1934. „Alka“, *Gimtasai kraštas* 2: 122–123.

Gudas Kęstutis (sud. ir red.). 2003. *Panevėžys nuo XVI a. iki 1990 m.* Panevėžys: Nevėžio spaustuvė.

Kasperavičius Julius. 1968, 1977. *Lietuvos TSR muziejai*. Vilnius: Mintis.

Keršytė Nastazija. 1991. Tautos muziejaus samprata Nepriklausomoje Lietuvoje, *Liaudies kultūra* 5: 19–21.

Keršytė Nastazija. 1995. Muziejų įstatymai ir valdymas, *Mūsų kraštas* 1: 71–80.

Keršytė Nastazija. 2003. *Lietuvos muziejai iki 1940 metų: Lietuvos muziejų raida XVI–XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.

Keršytė Nastazija. 2013. Lietuvos muziejų valdymo kaita tarp savo ir kitų patirties, *Sovijus. Tarpdalykiniai kultūros tyrimai* 1: 69–102.

Keršytė Nastazija, Kelpša Mindaugas. 2013. Muziejų politika Lietuvoje 1990–2011 m.: muziejų teisė, strategijos, valdymas Lietuvos muziejuose po 1990 m., Laužikas R. (sud.). *Lietuvos muziejai po 1990 metų*. Acta museologica Lithuanica 1: 18–47. Vilnius: Akademine leidyba.

Končius Ignas. 1931. *Instrukcija etnografinėi medžiagai rinkti*. Kaunas: Senovės kultūros paminklų apsaugos valdyba.

Krajczmarowski. 2003, *Wielka encyklopedia PWN* 14: 524. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.

Kraštotyra. 2006, *Visuotinė lietuvių enciklopedija* X: 722–723. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Kronika. 1935, *Gimtasai kraštas* 1: 254–256; 2: 317–318.

Kronika. 1937, *Gimtasai kraštas* 2–4: 177–183.

Kronika. 1938, *Gimtasai kraštas* 3–4: 438–440.

Laužikas Rimvydas, Žemaitytė Justina. 2013. Komunikacinė veikla Lietuvos muziejuose, Laužikas R. (sud.). *Lietuvos muziejai po 1990 metų*. Acta museologica Lithuanica 1: 127–189. Vilnius: Akademine leidyba.

Lietuvių mokslo draugijos įstatai. 1907. Vilnius: Lietuvių mokslo draugija.

Lingis Juozas. 1939. Rinkinių tvarkymas kultūriniame muziejuje, *Gimtasai kraštas* 1: 444–450.

Lotužytė Kristina. 2005. Lietuvos muziejų edukacinių programų analizė, Jarockienė N. (sud.). *Muziejų edukacinės programos: teorija, praktika*: 50–52. Vilnius: Lietuvos muziejų asociacija.

Mardosa Jonas. 2002. Etnografijos metodinių priemonių istorinė apžvalga ir metodiniai patarimai, Mardosa J. (aut. ir sud.). *Apie metodiką ir metodinės priemonės. Medžiaga etnografinėi praktikai*: 6–49. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Marijonos Čilvinaitės laiškas Peliksui Bugailiškiui. 1994, *Mūsų kraštas* 1: 52–57.

Mažiulis Antanas. 1938. Naujų kraštotyros kelių beieškant, *Gimtasai kraštas* 3–4: 431–433.

Mažiulis Antanas. 1958. Kraštotyra, *Lietuvių enciklopedija* XIII: 12–14: Boston, Mass.: Lietuvių enciklopedijos leidykla (J. Kapočius).

Memorandumas p. Šviet. ministeriui. 1935, *Gimtasai kraštas* 3–4: 399–400.

Merkienė Irena Regina. 2011. Etnologijos institutas sovietmečio Lietuvoje mokslo politikos ir ideologijos kontekste, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 11(20): 125–142.

Milius Vacys. 1993. *Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija (XIX a. antroji pusė – XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Milius Vacys. 1996. „Gimtojo krašto“ (1934–1943) bibliografija. „Gimtojo krašto“ 32 priedas. Vilnius: Lietuvos kraštotyros draugija.

Misius Kazys. 1994. Poeto, muziejininko ir kraštotyryninko Prano Genio tardymo byla. Tardymo bylos eigos aprašymas ir svarbesni dokumentai, *Mūsų kraštas* 2(5): 13–47.

Murka J. 1936. Tėvynės mokslas, apskrities muziejai ir kraštotyros spauda, *Gimtasai kraštas* 1: 1–3.

Muziejai ir paminklai. 1966, 1970, 1979–1991.

Muziejaus istorija. <<http://www.muziejusrokiskyje.lt/lt/istorija>> [žiūrėta 2014 10 12].

Muziejaus nuostatai. 2010. <http://www.alytausmuziejus.lt/out_data/AKM%20nuostatai,%20PATV.%20%202010-09-30_1.pdf> [žiūrėta 2014 09 15].

Mūsų siekimai. 1934, *Gimtasai kraštas* 1: 1–2.

Nauji muziejai ir kraštotyros įstaigos. 1934, *Gimtasai kraštas* 2: 123–124.

Nekrašienė Jūratė. *Kėdainių krašto muziejus*. *Muziejaus istorija*. <<http://www.kedainiumuziejus.lt/Pub/default.aspx?Page=HistoryLT>> [žiūrėta 2014 09 14].

Pilka Petras. 1940. Dėl aiškintojų mūsų muziejuose, *Gimtasai kraštas* 2: 171–174.

Petruilienė Alfreda. 2000. *Iš Panevėžio muziejaus praeities*. Panevėžys: [S. n].

Povedák István. 2014. National Ethnology Report on Hungary, *Sief News* 12(1) (May): 12–13. <http://www.siefhome.org/downloads/newsletters/sief_news_2014_v1.pdf> [žiūrėta 2014 07 09].

Račkauskas Kazimieras. 1978. Tarybų Lietuvos kraštotyros ištakos, *Lietuvos istorijos metraštis* 1977: 78–89.

Račkauskas Kazimieras. 1987. *Kraštotyros sąjūdis Lietuvoje*. Vilnius: Mintis.

Ramanauskas Robertas. 2005. Muziejus ir mokykla – kartu ar atskirai?, Jarockienė N. (sud.). *Muziejų edukacinės programos: teorija, praktika*: 22–25. Vilnius: Lietuvos muziejų asociacija.

Ražanskienė Asta, Bražėnaitė Rasa. 2005. Kultūrinio turizmo edukacinės programos Anykščių muziejuje, Jarockienė N. (sud.). *Muziejų edukacinės programos: teorija, praktika*: 40–44. Vilnius: Lietuvos muziejų asociacija.

Rokiškio krašto muziejus. <http://www.muziejai.lt/rokiskis/rokiskio_krasto_muziejus.htm> [žiūrėta 2014 10 11].

Seliukaitė Irena. 1995. Lietuvos kraštotyros draugijos pirmininkės Irenos Seliukaitės pranešimas, *Mūsų kraštas* 1: 8–16.

Spudas Povilas. 1936. Muziejų kūrimasis Lietuvoje, *Gimtasai kraštas* 2–4: 560–561.

Spudytė Elvyra. 1988. Muziejaus fondų charakteristika, *Teorinės praktinės konferencijos, skirtos Tarptautinei muziejų dienai „Muziejaus istorija, fondai, ekspozicija“, pranešimų tezės*. Telšiai, gegužės 18 d.: 19–24. Telšiai: Telšių kraštotyros muziejus.

Spudytė Elvyra. 2013. Žemaičių „Alkos“ muziejus, *Gimtasai kraštas* 6: 65–68.
Stravinskas Antanas. 1993. Šiaulių kraštotyros draugijos gimimas, *Mūsų kraštas* 2: 166.

Šatkauskas Gediminas. 1988. Liaudies buities skyrius, *Teorinės praktinės konferencijos, skirtos Tarptautinei muziejų dienai „Muziejaus istorija, fondai, ekspozicija“, pranešimų tezės*. Telšiai, gegužės 18 d.: 27–29. Telšiai: Telšių kraštotyros muziejus.

Šlekys J. 1934a. Kraštotyros draugijų sąjungos reikalai, *Gimtasai kraštas* 3–4: 187–188.

Šlekys J. (J.Š.). 1934b. Panevėžio miesto muziejus, *Gimtasai kraštas* 3–4: 57–58.

Šniokienė Nijolė, Kiukienė Dalia (sud.). 2008. *Rokiškio krašto muziejui 75*. Albumas. Vilnius: Rokiškio krašto muziejus.

Švėgždavičius Kęstutis. 1988. Iš muziejaus istorijos, *Teorinės praktinės konferencijos, skirtos Tarptautinei muziejų dienai „Muziejaus istorija, fondai, ekspozicija“, pranešimų tezės*. Telšiai, gegužės 18 d.: 1–7. Telšiai: Telšių kraštotyros muziejus.

Umbrasas Vytautas. 1985. Lietuviškų skansenų kūrimas, Jurevičius J. ir kt. (red.). *Konferencijos „Lietuvos muziejininkystės istorijos klausimai“ pranešimų tezės*. 1985.10.18: 27–31. Kaunas: Kauno valstybinis istorijos muziejus.

Valatka Vitas. 1971. *Telšių kraštotyros muziejus*. Vilnius: Mintis.

Valatka Vitas. 2006a. *Žemaičių žemės tyrinėjimai II: Muziejininkystė, etnografija, kraštotyra. Rašytinis palikimas Žemaičių muziejuje „Alka“*. Mukienė D., Valatkienė L. (sud.). Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras.

Valatka Vitas. 2006b. Buities muziejus Telšiuose, Valatka Vitas. *Žemaičių žemės tyrinėjimai II: Muziejininkystė, etnografija, kraštotyra. Rašytinis palikimas Žemaičių muziejuje „Alka“*: 351–353. Mukienė D., Valatkienė L. (sud.). Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras: Vilnius.

Valatka Vitas. 2006c. Ekspонатų rinkimas Telšių kraštotyros muziejuje, Valatka Vitas. *Žemaičių žemės tyrinėjimai II: Muziejininkystė, etnografija, kraštotyra. Rašytinis palikimas Žemaičių muziejuje „Alka“*: 323–328. Mukienė D., Valatkienė L. (sud.). Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras.

Valatka Vitas. 2006d. Kraštotyros darbas: pažinkime savo kraštą, Valatka Vitas. *Žemaičių žemės tyrinėjimai II: Muziejininkystė, etnografija, kraštotyra. Rašytinis palikimas Žemaičių muziejuje „Alka“*: 354–358. Mukienė D., Valatkienė L. (sud.). Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras.

Zibolienė Dalia. 2013. *Lietuviško skanseno pradžia – Rokiškio krašto muziejuje*. <<http://www.grokiskis.lt/temos/medinis-rokiskio-krašto-paveldas-/2013/03/22/lietuvisko-skanseno-pradžia---rokiskio-krašto-muziejuje>> [žiūrėta 2014 10 10].

Znamierowska-Prüfer Marija. 1941. Vilniaus universiteto etnografijos muziejaus rinkiniai, *Gimtasai kraštas* 1–2: 153–157.

Znamierowska-Prüfferowa Maria. 1934. *Muzeum na wolnem powietrzu w Wilnie*. Wilno: Nakładem Muzeum Etnograficznego Uniwersytetu Stefana Batorego.

Žaliaduonienė Beta. 2005. Amatų šventė Alytuje, Jarockienė N. (sud.). *Muziejų edukacinės programos: teorija, praktika*: 45–47. Vilnius: Lietuvos muziejų asociacija.

Žemaičių muziejus „Alka“. 2013. <<http://www.muziejusalka.lt/lt/struktura-ir-kontaktai/apie-muzieju/#.VE4X21JO5kg>> [žiūrėta 2014 10 28].

Žostautaitė Petronėlė. 1991. Į pagalbą Tilžės lietuvių nameliui, *Liaudies kultūra* 5: 21. III-jo suvažiavimo rezoliucijos. 1935, *Gimtasai kraštas* 3–4: 389–399.

III-sai muziejų ir kraštotyros draugijų atstovų bei kraštotyrininkų suvažiavimas. 1935, *Gimtasai kraštas* 3–4: 396–397.

Касперавичюс Ю. 1973. *Музеи Литовской ССР*. Вильнюс: Издательство «Минтис».

Чербуленас К.К. 1976. Организация музея народного быта Литовской ССР, *Советская этнография* 3: 116–126.

Ethnography in Local Lore Museums: Some Historical Aspects of Expression and Reflections on the Contemporary Situation

Jonas Mardosa

Summary

The article analyzes issues of the presentation in exhibitions of ethnographic material in Lithuania's local lore museums. On the basis of the pre-war, first of all the theoretical assumptions and practice of establishing the museums created by the efforts of local lore societies, by the example of several local lore museums one can approach the analysis of the situation of ethnography in the structure of contemporary museum exhibitions. The article from a historical perspective analyzes the efforts of ethnographers to create museums, to collect ethnographic collections and to exhibit them in a historical perspective. Several origins reaching the period of independent Lithuania are chosen for analysis – the museums of Alytus, Biržai, Panevėžys, Rokiškis and Telšiai in dispersed locations in the territory of Lithuania. Starting from the 1930s several local lore museums emerged in Lithuania, the history of which extends to the present day. The choice of the Telšiai and Rokiškis Museums was due to the folk architecture and household sections/museums in them. The text keeps to the principle of the chronological teaching of materials that from the viewpoint of the investigated object is han-

dy for its analysis. Because the cultural figures of society as the initiators of the founding of museums had formed local lore societies, at the beginning of the article considerable space was devoted to revealing the links of the activities of societies and museums.

The object of the article is ethnography in local lore museums. The raised goal is to analyze the state of ethnography and its presentation in ethnography museums of Lithuania starting from the 1920s and ending in the 2000s. The article raises a number of tasks. First of all, there is the effort to analyze the theoretical sources and practical origins of the founding of local lore museums in the 1920s–1930s. Considerable space is devoted to the role of local lore societies in shaping the determination of the direction of the museums, questions of the formation of exhibitions and the theoretical and practical issues of preparing museologists. Based on the example of five local lore museums, the trends of the presentation of ethnography over a time perspective are discussed. Separately there are attempts to reveal the features of the history of the creation of folk architecture and household museums (of the Skansen type) and to discuss the image of the operating folk architecture and household sections of the Rokiškis and Telšiai museums.

The rapid transformation of agriculture in Lithuania after World War I, the influence of the more advanced in the knowledge of museology and the region neighbors as well as many other reasons, which stimulated the aspiration to go deeper into the nation's past, with the help of the museums to educate the public, encouraged the patriotic local lore movement and the founding of museums. In the activities of societies and museums the ethnographic direction stood out, the origin of which aroused the rapid and final degradation of material Lithuanian folk culture that took place after World War I. Therefore, at least the gathering of exhibits on such a scale was large step on the road of the cognition and preservation of cultural heritage.

The article states that the starting point for the appearance of the museums was the public initiatives of the independent state of Lithuania. Proactive people organized themselves into the first societies of local lore, collected exhibits, and therefore the process of the formation of local lore museums is the direct result of the activities of various societies and individual persons. The Šiauliai Local Lore Society became the initiator and executor of the formation of the theoretical and practical foundations of museums. Due to the efforts of its members in the journal 'Gimtasai kraštas' (Homeland) especially in the first year of its existence, which coincided with the initial period of the life of the museum, considerable attention was devoted to practical issues of museum work. The authors of the articles – the professional museologist P. Galaunė and especially the members of the Šiauliai Local Lore Society ethnologists and museologists P. Bugailiškis, K. Dambrauskas, A. Mažiulis, J. Lingis and others were laying the foundations

of local lore museology in Lithuania. At that time the structure of museum expositions, in which the pursuit to create a full-fledged image of the living environment and the history of the people of the region and the culture of the peasants, dominated.

In the initial stage of the activities of museums in the local lore press a discussion of theoretical and practical issues on the formation of museums arose due to the low preparedness level of the museologists. Publications discussed expeditions, the collection of exhibits, the relevant events of the inner life of museums. Although the collection of ethnographic material had specific features due to the occurring negative approach to peasant culture in society, in practice, the local lore societies and museums focused their activities on the formation of ethnographic collections and their presentation in exhibitions. On the basis of the activities of analyzed museums the article shows that the collection of ethnographic exhibits in the local lore museums in the 1920s–1930s and the tendency of the formation of the collections was reflected in the exhibitions. Although local lore museums sought to reveal a diverse image of the specific region, ethnography became dominant in the exhibitions.

After the sovietization of Lithuania local lore activities declined, the museums were handed over to the state, moreover, museums especially after World War II experienced the ideological pressure of the Soviet government and the politicization of the exhibitions. Despite this, the museums recreated after World War II maintained the main trends of the activities of the prewar period. Although required to collect artifacts and build exhibitions of the Soviet period, to picture the 'victories of socialism' in the countryside and the city, but in the structure of the exhibitions ethnography remained as an independent part of them or was integrated into the content of the history section. At the end of the 20th c. the dependence of museums changed, radical changes appeared in the exhibitions, a change of the ideological and political accents. Although the exhibitions of the Soviet period were abandoned, changes in the museums often accompanied the destruction of ethnographic exhibitions. In some museums (e.g. in Alytus, Panevėžys and Telšiai) there appeared radical transformations of exhibitions, due to which the constant content of the ethnographic exhibitions gradually disappeared. An ethnographic exhibition remained in the 'Sėla' museum in Biržai and partly in the Rokiškis museum, in which it became part of the history section. The museums of Rokiškis and Telšiai, in which the accent of the exposition of ethnographic material was shifted to the folk section, take an exceptional place.

The idea of a Skansen type open-air museum was first implemented in Lithuania Minor and at the beginning of the 20th c. in Tilsit an example of a regional museum devoted to this region appeared – the Lithuanian house. In

Lithuania in the 20th c. the ideas of the formation of a museum of this type were fresh, but the practical work began in the 1930s, when the endeavor to create a museum representing all of Lithuania began to be realized. The local lore museums also tried to get involved in the process, but in them no real work progress was made. The existing buildings of the Kaunas museum in the open air were destroyed during the war. In Soviet times, after the decision to create a museum of this type, called the Folk Museum, in Rumšiškės domestic regional offices appeared at the local lore museums of Rokiškis and Telšiai. The first buildings of the Skansen type museum began to be moved into the park of Rokiškis Local Lore Museum at the end of the 1950s, located in the ensemble of the manor. Eventually the Rokiškis Local Lore Museum developed an exposition of the buildings of an ethnographic nature revealing the folk architecture of the northeastern region of Lithuania. In the Telšiai Local Lore Museum three farmhouses of western Lithuanian peasants of different social classes with an extensive exposition of the interiors reflecting the everyday life of peasants at the end of the 19th c. – the beginning of the 20th c. were formed. Although from their objectives and nature the sections of the museums operating in Rokiškis and Telšiai are not heterogeneous, but in the absence of any permanent exhibitions in the permanent ethnographic exhibitions of the museums, open-air museum allows visitors to understand the folk architecture of North Highland and Samogitia and the way of life of the people.

At the beginning of the 21st c. the museums strengthened their educational activities, in which a lot of attention was paid to the presentation of ethnographic material. In particular, students are involved in different workshops and that partly fills the informational shortage of the permanent exhibitions. However, the article comes to the opinion that such activities can not replace permanent expositions, in which due to the absence of an ethnographic image of the region, these museums lost the direction formed in their initial period. In the fragmented exhibits of the current local lore museums one misses the clear realization of the mission of such a museum and the perspective of its realization. Meanwhile, the museum of local lore/region should be a real versatile reflection of the concrete long-term life of the people of the region in which ethnography in exhibitions must take their proper place.